

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ  
ВАЗИРЛИГИ

НИЗОМИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА  
УНИВЕРСИТЕТИ

**К.ҒУЛОМОВ**

# **АМАЛИЙ САНЪАТ**

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги томонидан олий  
ўқув юртлиги 5140700 - «Тасвирий санъат ва муҳандислик графикаси» бакалавриат  
таълим йўналиши талабалари учун  
ўқув қўлланма сифатида тавсия этилган

Тошкент/  
«IQTISOD-MOLIYA»  
2007

*Тақризчилар.* К.Бехзод номидаги Миллий рассомлик ва дизайн  
институти профессори **Неъмат АБДУЛЛАЕВ**  
Тасвирий санъат ва уни ўқитиш методикаси  
кафедраси доценти **Нозим ТОЛИПОВ**

Ғуломов К.

**Амалий санъат.** Олий ўқув юртлири учун ўқув қўлланма/  
К.Ғуломов; Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим  
вазирлиги. – Т.: «IQTISOD-MOLIYA», 2007. –88 б.

*Масъул муҳаррир:* Педагогика фанлари номзоди, доцент  
**Ботир БОЙМЕТОВ**

Мазкур ўқув қўлланма ўзбек халқ амалий санъатининг асоси ҳисобланган «Наккошлик» бўйича педагогика университетларининг «Санъат» факультети бакалавриат йўналишидаги талабаларнинг ушбу санъат соҳасидаги назарий ва амалий билимларини шакллантиришга қаратилган бўлиб, келажакда талаба-ёшларни авлоддан авлодга ўтиб келаётган миллий кадриятлар, анъаналар асосида вояга етказишни ва ҳунар ўргатишни ўз олдига мақсад қилиб қўяди.

## МҲ ҚАДДИМА

Ҳозирги кунда Республикамызда таълим-тарбияни жаҳон стандартлари талаб даражасида бўлиши алоҳида аҳамият касб этади.

«Халқ бадний хунарманчилик ва амалий санъатининг янада ривожлантиришни давлат йўли билан қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлар тўғрисида»ги Президентимиз фармони, «Таълим тўғрисида»ги қонун ва «Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури» қабул қилингандан кейин ўрта-махсус, касб-хунар таълимини ислох қилиш долзарб масала бўлиб қолди.

«Таълим-тарбия ва кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан ислох қилиш, баркамол авлодни вояга етказиш» тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони бир неча муҳим долзарб масалаларни ўз ичига олади. Хусусан,

- таълим-тарбия тизимини тубдан ислох қилиш, уни замон талаби даражасиги кўтариш, миллий кадрлар тайёрлашнинг янги тизимини барпо қилиш, келажак учун баркамол ва салоҳиятли алоҳиди тарбиялаш;

- узлуксиз таълимнинг барча босқичлари учун давлат стандартларини ишлаб чиқиш, таъдиқлаш ва амалиётга тадбиқ этиш;

- узлуксиз таълим тизимининг миллий моделини амалга ошириш;

Шунинг учун бу соҳада янги ўқув режалар, дастурлар ва ўқув қўлланмалар яратиш муҳим аҳамиятга эгадир.

Маълумки, ўзбек халқ амалий санъати ўзбек халқи маданиятининг бир бўлаги бўлиб, бадний эстетик билимларнинг шакилланишида катта аҳамиятга эгадир. Ўзбек халқ амалий санъати асосини наққошлик ташкил этади. Қадимги тарихий обидалар ўрта аср шарқ меъморчилиқ санъатининг гўзал намуналари бўлиб, улар ўзининг улуғворлиги ва нақш намуналарининг бетакрорлиги, нафислиги билан бутун дунёга дони кетган.

Безакли санъатнинг кенг тарқалган шакли бўлмиш наққошлиқ башариятнинг илк даврларидан унга ҳамроҳ бўлиб келган. Унинг энг оддий принциплари-уйғунлик, бир-бирига муносиблик ва усулларнинг қайта

такорланиши рангларнинг нафислигидир. Кўп асрлар мобайнида унинг бадий анъаналари вужудга келди. Наққошлик анъаналари санъатнинг ана шу турини ўргатиш методлари сифатида ҳам авлоддан авлодга ўтиб келган. Бунда халқ усталаримизнинг хизмати бекиёсдир. Нақшнинг энг яхши намуналари бой ижодий фантазия орқали бирлаштирилган шаклларнинг мақсадга мувофиқлиги ва гўзаллиги билан фаркланади.

Мазкур ўқув кўлланмада замонавий кампьютер технологиясидан фойдаланиб, содда ислимий, хандасий нақш композицияларини тузиш ва уларни ранглаш усуллари хақида ҳам сўз борган. Шунингдек, нақш композицияларини кампьютер график дастури (**Corel Draw Graphics Suite, AutoCAD**) орқали қандай яшаш босқичлари кўрсатиб берилган.

Ўқув кўлланманинг асосий мақсади:

- бакалаврият таълим йўналиши талабалари учун тайёрланган ўқув дастурларидан жой олган мавзуларини ёритиб бериш;

- вазифаларни бажариш методикасини ишлаб чиқиш,

- ўқувчиларни устоз ва шоғирд миллий анъаналарини давом эттиришга ўргатиш.

- турли нақш композициялари ва буюмлар эскизини компютерда бажаришга қаратилган.

Кўлланмада мутафаккир-олимлар, халқ усталари, рассом-педагогларнинг фикрларидан фойдаланилган. Шунингдек, машхур халқ усталари ҳамда ўқувчи талабаларнинг ижодий ишларидан намуналар келтирилган.

Маълумки, ёшларни бадий жихатдан баркамол, Ватанга ва миллий санъатга садоқат руҳида тарбиялаб вояга етказишда Амалий санъатнинг ўрни алоҳида аҳамият касб этади. Бу эса ўз навбатида Санъат факултетларида олиб ўқитилаётган махсус фанларнинг чуқур ва асосли бўлишини таказо этади, олим ва рассомлар, халқ усталари зиммасига юксак вазифаларни белгилайди.

«Амалий санъат» предмети «Санъат» факултетларида олиб борилаётган эстетик циклдаги ўқитиладиган барча махсус фанларнинг асоси ҳисобланади ва улар ўртасида бевосита боғлиқликни таъминлайди. Талаба чуқур билим ва

малакаларга эга бўлиш учун амалий санъатнинг келиб чикиши, тарихи, турлари ва ривожланиш боскичлари ҳақида етарли маълумотларга эга бўлмоғи лозим. У шунингдек, композиция асослари, қаламтасвир, рангтасвир, хайкалтарошлик, тасвирий санъат, бадиий безак санъати ва дизайн асослари каби бошқа мутахассислик фанларни назарий ҳам амалий жиҳатдан юқори даражада ўзлаштира олиши керак.

Мазкур ўқув қўлланма кўп йиллик тажриба синов машғулотларида амалга оширилган тажриба ва хулосалар асосида яратилган бўлиб, унда «Наққошлик»нинг мақсад ва вазифалари, тасвирлаш методлари тарихидан киска лавҳалар, амалий санъатда мавжуд асосий қонун-қоидалар, амалий санъат турлари ва унда ишлатилган ашёлар тавсифи ўрин олган. Ушбу ўқув қўлланмадан Амалий санъат бўйича шуғулланувчи барча мутахассислар, бакалаврият таълим йўналиши талабалари фойдаланишлари мумкин.

## 1-БОБ. АМАЛИЙ БЕЗАК САНЪАТИ

*Ўзбек халқ амалий санъати тарихи, Амалий санъат турларининг аҳамияти. Наққошлик санъати ва унинг тарихи. Наққошлик санъати мактаблари ва уларнинг намоёндалари. Наққошлик санъатининг ривожланиши.*

*Илмдан бир шугъла дилга туиған он,  
Шундан билурсанким илм бепаён.  
Фирдавсий*

Ўзбек халқининг кўп асрлик тарихида халқ амалий безак санъати маданий меросимизнинг асосий қисмини ташкил этади. Ўзбек диёрида вужудга келиб, гуллаб яшнаган амалий санъат турлари бемисил ва бетакрорлиги билан дунёга машхур. Бу тараккиёт босқичи хақида фикр юритар эканмиз, ўзбек амалий безак санъатининг келиб чиқиши инсониятнинг илк даври, яъни ибтидоий жамоа даврига бориб тақалишининг гувоҳи бўламиз.

Ўлкамиз заминидаги археологик қазинишлар натижасида топилган ёдгорликларнинг гувоҳлик беришича, инсоннинг жисмга бадий ишлов бериш усули билан буюм яратиш фаолияти тош асридаёқ бошланиб, асрлар оша ҳозиргача давом этиб келмоқда.



*1-расм*

Бизгача ибтидоий жамоа тузумида ашё-вий далиллар -меҳнат ва ов қуроллари, уй-ан-жом ва безак буюмлари, одамлар яшаган ман-зил қолдиқлари этиб келган. Тупроқ остида қолиб кетган тарихий ёдгорликлар одам ва хайвонлар жасадининг қолдиқлари. Қор ва ертўла деворларига чирилган сурат

ва бўртма тасвирлар ибтидоий жамоа даври тарихини ўрганишнинг муҳим манбаи ҳисобланади. *1- расм.*

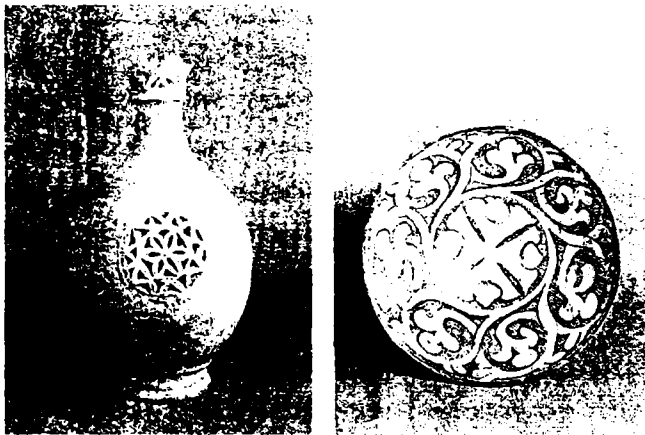
Палеолит даврида амалий-декоратив санъат намуналари ҳам кенг тарқала бошлади. Буюмларни нақш билан безашга, турли такинчоқларга, туморларга эҳтиёж пайдо бўлганлиги археологлар томонидан топилган ашёвий буюмларда намоён бўлмоқда. Одамларнинг ўтроқ холга ўтишлари, табиат конун-қоидаларини кузатиш симметрия, ритм, шакл туйғуларини ўсишига сабаб бўлди. Бир хил элементларнинг текис қайтарилиши ёки оралаб келиши асосида вужудга келадиган ўзига хос наққошлик санъатини майдонга келтирди. Наққошлик янги тош (неолит) асрида кенг ёйилди, декоратив-амалий санъатнинг тараккий этишга таъсир кўрсатди ва ёрдам берди. Кулолчилик ва бошқа буюмларни нақш билан безаш кенг тус олди. Параллел, спиралсимон ва тўлқинсимон чизиклар, айланалар шу даврдаги кўпгина нақшларнинг асосини ташкил этади. Геометрик нақшлар аста-секин схематик одам, ҳайвонлар ва ўсимликлар дунёсидан олинган шакллар билан бойитилиб, мазмунан кенгайиб борди. Унинг элементлари коинот кучларининг рамзий белгиларини акс эттира борди. Масалан, розетка-қуёш рамзи, тўлқинсимон чизик- ҳаракат, сув рамзи ва ҳоказо.

Наққошлик санъати эндиликда декоратив функцияни бажарибгина қолмай, балки шу билан бирга, кишиларнинг ғоявий ва фалсафий тушунчаларни ҳам ифодалай бошлади.

Бронза асрида Ўрта Осиёда кулолчилик янада ривожланди. *2- расм.*

Кулолчилик дастгоҳларининг юзага келиши эса, яратилган буюмларнинг янада нафис ва гўзал бўлишини таъминлади. Чустдан топилган кизил фонга қора бўёқлар билан расм ва нақшлар ишлаган сопол буюмлар диққатга сазовордир. *(2-расм)*

Темир асрида ҳам декоартив-амалий санъат етакчи ўринни эгаллайди. Безаш ишларида геометрик нақшлардан ташқари, сюжетли композициялардан фойдаланиш алоҳида ривожланган.



2-расм

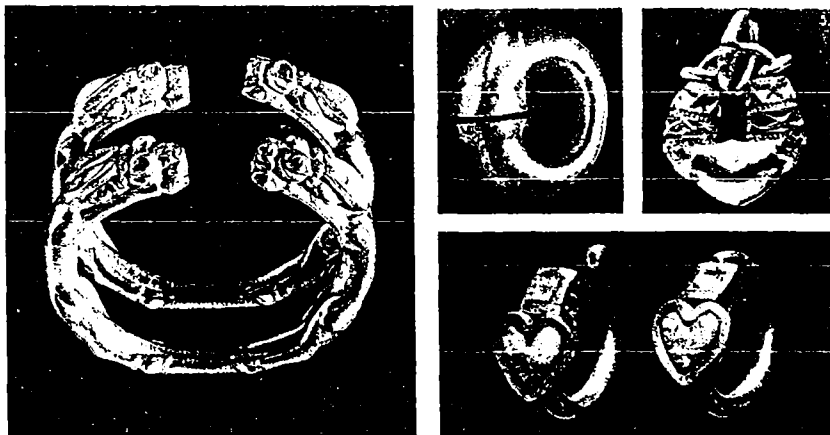
Ўрта Осиёнинг қадимги даври санъати ва маданиятини ўрганишда ер остидан, қабрлардан топилган турли декоратив амалий санъат намуналари, жанг, ов ва меҳнат қуроллари ҳам муҳим роль ўйнайди. Сопол буюмлар, бронза, олтин, қумушдан ишланган, кишилар эҳтиёжи учун ишлатиладиган буюмлар юзаси нақшлар билан безатилган. бўртма тасвир ва хайкаллар билан пардозланган. Айрим буюмлар юзасига эса ҳаётий воқеалар акси туширилган. Ана шу далилий материаллар ўтмиш санъати ва маданияти, кишиларнинг эстетик, бадиий қарашларини билишга хизмат қилади.

Ўзбекистон ҳудудида археологик қазилмалардан Хоразм, Сўғд, Бактрия ва бошқа вилоятларда наққошлик санъатининг ривожланганлиги маълум. Сурхондарё вилоятидаги Фаёзтепа (I-II аср), Далварзинтепа (I-аср) будда ибодатхоналари қазилмаларидан топилган расм, нақш колдиклари бунинг яққол далилидир.

Эраמידан аввалги IV-VI асрларда Ўрта Осиёдаги бадиий ҳаёт ва маданиятни тушунишда Амударёнинг юқори оқими томонидан топилган "Амударё бойлиги" (Окс бойлиги) муҳим ўринни эгаллайди. Ҳозирги кунда Лондондаги Британия музейида сақланаётган бу ёдгорликлар ичида олтиндан



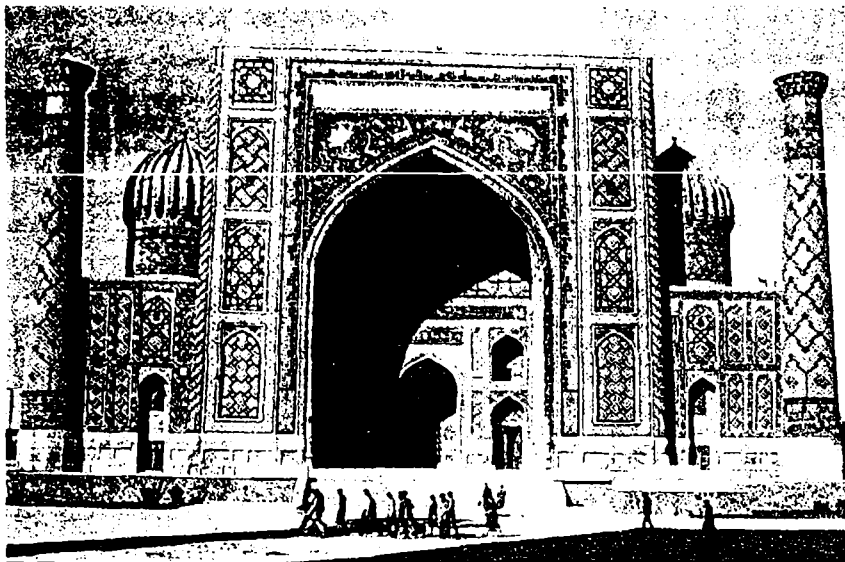
ясалган хайкаллар, турли кўза, биллагузук, узук, мухр, тангалар, олтинла:  
ясалган арава ва қуроллар диққатга сазовордир.(3-расм)



3-расм

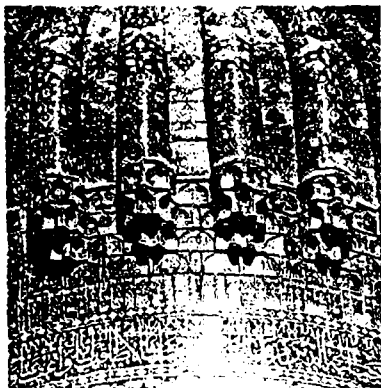
Буюк саркарда Искандар Зукарнай (Александр Македонский) эрамиздан аввалги IV асрларда Ахмонийлар давлатини тор-мор этиб, Ўрта Осиё ерларининг кўнгина қисмини ўзига қаратиб олди. Фақат Хоразм, Фарғон ва Сирдарё бўйидаги қўчманчи қабила тарғина ўз мустанкилигини сақлаб қолди.

Амалий санъатга бу қалар чуқур фалсафий ёндошиш натижасида шартлилик, стилизация - рағзийликка асосланган бадний безак асарлари яратиш кучайган. Ушбу тарихий омил ўзбек миллий безак санъатининг гурқираб ривожланишига туртки бўлган ва ҳозирда жаҳонга машҳур меъморчилик ёдгорликларимиз улардаги ганчкорлик, кошинкорлик, наққошлик, хаттотлик, тоштарошлик ва бошқа турдаги санъатларнинг ажойиб даражада уйғунлигидан ва мужассамлигидан далолатдир. Халқ амалий безак санъати кишиларнинг маънавий оламини бойтади, бадий дидини шакллантиради, рухиятнини тарбиялайди. Шунинг учун ҳам ўзбек халқ амалий санъати кишиларни бадий-ахлоқий, умуминсоний тарбиялаб, уларнинг илмий дунёқарансларини шакллантиришида, ҳамда маданият даражасини оширишида энг зарур манбалардан бири ҳисобланади.



Яқин ўтмишда ўзбек амалий безак санъатининг энг ривожланган наққошлик, ганчкорлик, тош ва суяк ўймакорлиги, кандакорлик, пичоқчилик, бўйрачилик, заргарлик, каштачилик, зардўзлик, гиламдўзлик, кигизчилик, саватчилик каби турларининг ўзига хос бажариш технологиялари, хақиқий миллий номлари, уларга хос атамалар, бу санъатларга хос мактаблар, услублар

хамда шу соҳаларда ном қозонган усталарнинг хизматлари бутун жаҳонга донғи кетган.

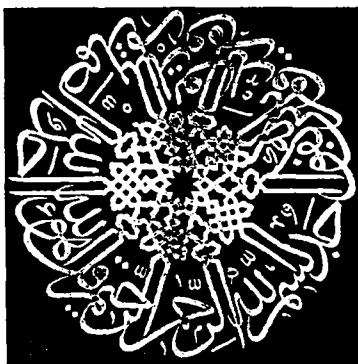


Ўрта Осиё наққошлик санъати қадимдан дунёга машҳур. Ўтмишда ота-боболаримиз қурган мухташам бинолар ҳозирги қунгача мафтунқор жиљвасини йўқотмаган. Юқсак дид билан ишланган нақшлар ҳозиргача бизни хайратга солиб келмоқда (4-расм)

Накш арабча тасвир, гул деган маънони билдириб, у қуш, ҳайвонот, ўсимлик дунёси, геометрик ва бошқа турли шаклларнинг маълум тартибда такрорланишидан ҳосил қилинган безакдир.

Ислоҳ талабларига бўйсуниб оқибатида жониворлар, паррандалар ва одамларни тасвирлаш йўқолиб бориб наққошлик ривож топди. Араб ёзуви ўзлаштирилди. Натижада нақшлар билан унвогли ёзув (эпиграфика) услуби пайдо бўлди. Араб ёзуви нақшлар билан бирга чизилди. Араб ёзуви ҳам безак, ҳам дуо-афсунлар вазифасини бажарди. (5-расм).

Наққошлик халқ амалий безак санъатининг бир тури сифатида қадимдан ўзбек маданиятининг муҳим бўлаги ҳисобланади. Кўп асрлар мобайнида унинг бадиий анъаналари вужудга келди ва ривожланди. Нақшларда санъатнинг бошқа ҳамма турларидан фарқли равишда авлодларнинг чамбарчас боғлиқлигини, миллий анъаналарнинг давомийлигини кўриш мумкин.



5-расм

Наққошлик анъаналари санъатининг ана шу турини ўрганиш методлари сифатида ҳам бободан отага, отадан ўғилга утиб келган. Ана шу давомийлик туфайли наққошлик санъати ҳозиргача сақланиб келмоқда. Нақшнинг энг яхши намуналари бой ижодий фантазия орқали бирлаштирилган шаклларнинг мақсадга мувофиқлиги ва гўзаллиги билан фарқланади. Бунда халқ усталарининг атроф муҳитга қарашларидаги тафовут ақс этади. Нақшдаги чизгилар ўйини мусикадаги оҳани сингари, қўшиқ ва эртақ қабл «халқ ҳаётини тажрибасининг қатта умумлашмасидан» таркиб топгандир.

Бадиий наққошлик рангларнинг уйғунлигида ва ўзига хос композицияларда гўзаллик яратиш санъатидир. Наққош уста ўз ишида рангларнинг табиий жилосидан ва уйғунлигидан, бежирим шаклдан, материал фактурасидан моҳирлик билан фойдаланиб ёрқин ифодаликка эришади.

Ўзбекистоннинг анъанавий меъморчилигида наққошлик асосан шифтларни, жимжимадор аракиларни, сарой устунларини, масжидлар,



мактаблар, бойларнинг уйлари, ёғоч дан ясалган буюмларни безашда кўлланган.

Нозик ўсимликсимон-геометрик нақшдаги ўзаро сингиб кетган новдалар, шохлар ва ха-шаматли тасвирланган гулларнинг ритмик харакати, ўзбек усталари-нинг ишларидаги исли-ми ва гирих нақшларининг классик мотив-лари шифтларнинг шак-лига мосланган. Нақш кўпрок интерьерларни ва ёпик айвон, пешайвонларни безашга хизмат қилади. *6-расм.*

Хозирги пайтда нақшдан меъморчиликда, уй жиҳозлари, совғалар, майда ёғоч ўйинчоклар, мусика асбоблари ва турмушда керакли буюмларни безашда фойдаланилади.

Бадий наққошлик санъати хозирги кунда кенг тус олмоқда. Матбуот, радио, телевидение, кино оркали кишилар ана шу санъат намуналари ва унинг халқ усталари билан танишмоқдалар. Бу санъаткорлар орасида О.Қосимжонов, Ё.Рауфов, А.Болтаев, С.Норкўзиев, А.Азимов, А.Исаев, Б. Абдуллаев, Т.Тўхтаўжаев.



*7-расм*

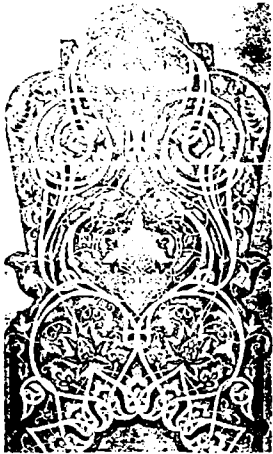
Ж.Ҳакимов, З.Боситхонов, М.Тўраев, Т.Аҳмедов, К.Каримов, А.Илхомов ва бошқалар бор. Халқ усталаримизнинг, улардан таълим олган шоғирдларнинг ишларини Тошкентдаги амалий санъат музейида, кўргазма залларида, бадний салонларда, шунингдек, турар-жой ва жамоат биноларида, масалан, Тошкент Давлат цирки, Алишер Навоий номидаги опера ва балет театри, Миллий академик драма театри, Темурийлар тарихи музейи, Олий Мажлис ва Шаҳар Ҳокимияти бинолари, метро станциялари, меҳмонхоналар, кафелар, ресторанлар, чойхоналар, клублар, завод ва фабрикаларнинг вестибюллари, дам олиш хоналарида кўриш мумкин. Ҳозирги вақтда мактабларда ва мактабдан ташқари муассасаларда тўғарақлар тармоғини иложи борича кенгайтириш вазифаси қўйилмоқда. *(7-расм)*

Халқ наққошлик санъатини ўрганиш ўқувчиларда бадний дидни, меҳнатсеварликни ривожлантиришга ва катор фойдали билим ҳамда малакаларни таркиб топтиришга хизмат қилади. Уларнинг ижодий қобилиятларини аниқлаш ва ўстиришга ёрдам беради.

## НАҚҚОШЛИК МАКТАБЛАРИ

Ҳонликлар даврида халқ амалий санъати усталари Хива, Қўқон, Бухоро, Самарқанд каби шаҳарларга йиғила бошладилар. Қўпинча Фарғон ва Бухоро наққошлари Самарқандга, Қўқон, Марилон усталари Тошкентга келиб қўпгина биноларни безар эдилар. Бу эса наққошлик мактабларининг янада ривожланишига, ўзига хос композицияларнинг яратилишига, ранглар мажмуасини янада бойитишда жуда катта роль ўйнайди. Лекин бу нақшлар бир-бирига ўхшасада, ҳар бир наққошлик мактаби ўзининг алоҳида композицияси, иш услуби, ранг колорити билан ажралиб туради.

*Тошкент наққошлик мактаби.* Тошкент нақшлари ўзининг нафислиги ва рангларнинг бир-бирига аста-секин ўтиши, аниқ бир колоритга катъий риоя қилиниши, геометрик ва ўсимликсимон нақшларнинг қўп ишлатилиши билан ажралиб туради. Нақшлар кўпинча яшил гаммада ишланади. Ислимий нақшларда ойгул, пахта, бофта, уч барг, шукуфта, баргли гул ва



бошқа элементлар аниқ стиллаштирилган мураккаб  
гирих нақшлари ҳам кенг қўлланилган. *8-расм*

Наккош усталардан Олимжон Қосимжонов (*8-расм*), Ёқубжон Рауфов, Жалил Хакимов, Тоир Тўхтаҳўжаев, Зокир Боситхонов, Махмуд Тўраев, Анвар Илҳомов, Комил Каримов, ва бошқалар Тошкент наккошлик мактаби асосчиларидирлар.



Ё.Рауф

ов тожик наккошлик мактабининг  
аньяналарини сақлаган ҳолда ажойиб  
композициялар яратган. Ижодкор  
ўзбек-тожик нақшларининг бой  
маданий меросидан моҳирона  
фойдаланиб, кўпгина ислимий ва  
геометрик нақш композицияларини  
яратди. Унинг нақшлари рангларининг  
ёркинлиги ҳамда бир-бирига уйғунлиги билан ажралиб туради. У ўз

композицияларида янги-янги элементларни  
кашф этган. Ё.Рауфов нақшларни бўрттириб,  
кундал техникасидан ҳам фойдаланди. *8 -  
расм.*

Т.Тўхтаҳўжаев мураккаб услубдаги  
нақш композицияларини туза олган.  
Устанинг олтинсимон-жигарранг колорит-  
даги нақши Тошкент наккошлик мак-  
табининг ривожланишида қўйилган янги  
бир кадам бўлди. (*9-расм*)



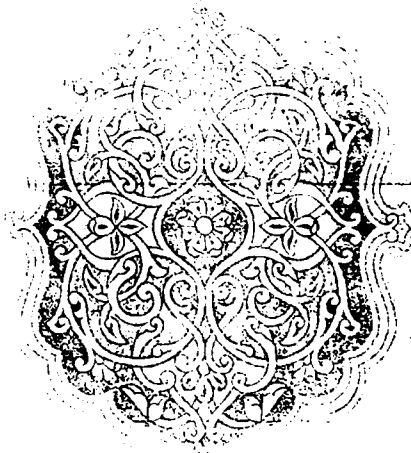
Ўзбек наққошлик мактабини ривожлантиришда самарали хисса қўшган Олимжон Қосимжоновнинг талантли шоғирди, наққошлик бўйича ўзига хос мактаб яратган, жуда кўп шоғирдларнинг устози - Ўзбекистон халқ рассоми Жалил Ҳақимовдир.

Ота-боболаримизни қадимдан яратиб келган нақшларини қайта тиклашда устанинг хизматлари каттадир. Ж.Ҳақимовнинг нақшларини эътибор бериб кутсак, ундаги нақшлар элементларга бойлиги, аниқ, ровонлиги, ёрқин яшил колоритда бўлиши билан ажралиб туради. (10-расм.)



*10-расм*

У гулли гирих композицияларини жуда кўп ишлаган. Ж.Ҳақимов ўзбек миллий наққошлик санъати анъаналарини пухта эгаллаган, уни самарали давом эттирган санъаткордир. Уста нақшлаган хонтахта, курси, кутича ва бошқа буюмлар дунёнинг кўпгина давлатларида юқори баҳоланган. Унинг ижоди Шарқ анъаналари руҳида ривожланди, тарихда ўчмас из қолдирди.



*11-расм.*

*Хива наққошлик мактаби.* Хива нақши Самарқанд, Тошкент, Фарғон, Бухоро нақшидан тубдан фарқ қилади. Хива нақшида асосан зангори ва яшил ранглар жуда кўп ишлатилган. Ислимий нақш композициясида новда, маргула, шукуфта, барг, нўхат, гул, оддий ойгулдан ташкил топади. (II-расм.)

Кўпинча юлдуз ҳосил қилувчи гирихлар ишлатилиб, ораси спиралсимон ислимий нақш билан бойитилган. Хива нақшлари умуман мадохилли нақшлар асосида тузилади. Ислимий нақш эса спиралсимон майда қилиб ишланади.

Хива наққошлик мактабининг ёркин намояндалари Абдулла Болтаев, Рўзимат Машарипов, Одамбой Ёкубов, Эшмурод Сапаев ва бошқалар.

*Бухоро ва самарқанд наққошлик мактаблари.* Бухоро нақши композицияларининг мураккаблиги ва жозибалорлиги билан ажралиб туради. Бухоро нақшларида мураккаб гирихлар аниқ ва пухта ўлчамда ишлатилиши, ўсимликсимон нақшларнинг япроқ, мева, гул барглари ритмига алоҳида эътибор берилиши билан фарқланади.

Самарқанд нақшлари Тошкент, Фарғон нақшларига ўхшаб кетади. Самарқанд нақшлари ўта гулдорлиги, барг ва гулларининг ўта ҳаракатчанлиги, жонлилиги билан фарқ қилади. Нақшлар аввал зангори, кейин эса яшил ранг гаммасида ишланган.

Уста Раҳмонкул, уста Жамолiddин, уста Абдузоҳид, уста Шариф, уста Алимжон, уста Боки, кейинчалик уста Жалоул ва Болта Жалиловлар каби наққошлар Самарқанд наққошлик мактабини яратилишига асос солдилар ва унинг ривожланишига улкан ҳисса қўшдилар.



## II-БОБ. ЎЗБЕК МИЛЛИЙ ХАЛҚ АМАЛИЙ САНЪАТИДА УСТОЗ ВА ШОГИРД АНЪАНАЛАРИ.

*Кексалар хунарга бўлса ҳамки бой.  
Аmmo ҳар бир ешда ўзга бир чирой.  
Абдурахмон Жомий*

Ўзбекистон халқларининг тарихи, кадриятлари, илм-фан маданияти дурдоналарини ҳар томонлама илмий ўрганиш ва таҳлил этиш Қоят муҳимдир. "Бугун бизнинг олдимизга шундай тарихий имконият пайдо бўлдики, - деган эди Президентимиз И.А.Каримов, - биз босиб ўтган йўлимизни танқидий баҳолаб, миллий давлатчилигимиз негизларини аниқлаб, буюк маданиятимиз томирларига қайтиб, ўтмишдаги бой анъаналарни янги жамият қурилишига тадбиқ этмоқимиз керак". Шу мақсадда республикамиз ҳукуматининг қатор ҳужжатлари Ватанимизнинг ҳар томонлама жаҳон андозалари асосида ривожланишга қаратилмоқда. Жумладан, ёшларга таълим-тарбия беришда маданиятимиз, кадриятларимиз, миллий санъатимиз намуналаридан, ота-боболаримиз томонидан яратилган ва бутун жаҳонга машҳур бўлган ажойиб санъат намуналаридан кенг фойдаланишга қатта аҳамият берилмоқда.

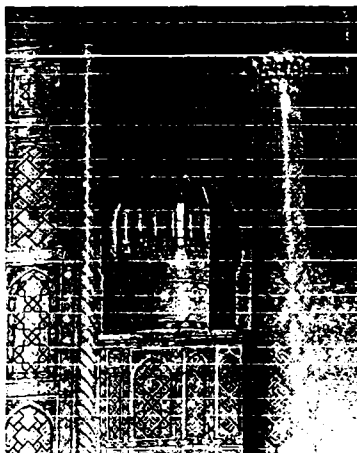
Аждодларимиз тажрибалари ёритилган адабиётларни ҳам етарли деб бўлмайди. Бундан ташқари аждодларимиз бой тажрибаларини ҳозирда хунар ўргатилаётган жойларда чунончи: олий ўқув юртлири, ўрта махсус касб-хунар таълим муассасаларида, шахсий уста-шогирд асосида ўргатилаётган устахоналарда, қўшимча таълим муассасаларида уста ва шогирдни шарқона одоби тўлиқ ўргатилмаслиги ўқувчи-ёшларимизни ахлоқ-одобига ва билим даражасига, умуман улар маънавиятининг шаклланишига салбий таъсир қўсататаётганлигининг гувоҳи бўламиз.

Шунинг учун аждодларимиз қолдирган маънавий меросидан тўғри ва унумли фойдаланиш лозим. Шунда аждодларимиз маънавий меросига бўлган ҳурмат-эътибор кучаяди; ўз ота-онасига, устозига, ўртоқларига, хуллас... инсонларга бўлган ҳурмати ошади: уларнинг шу хунарни қиёмига етказиб ўрганишларида асос бўлиб хизмат қилади.

*Ўтиндан бошқача ярамас гоҳи,  
Меваги дархтнинг мевасиз шохи.*

*Абдурахмон Жомий*

Ўзбек халқ амалий санъати кадимийлиги, маданиятининг бой ҳамда серкирралиги билан бутун дунёга машхурдир. Самарқанд, Бухоро, Хива, Термиз, Тошкент, Фарғона ва бошқа шаҳарлардаги ҳар бир тарихий обида, ҳар бир халқ амалий безак санъати намунаси аждолларимиз томонидан яратилган такрорланмас, бебаҳо санъат асарлари бўлиб, жаҳон маданияти дундоналари каторидан ўрин олган. (12- расм)



*12- расм*

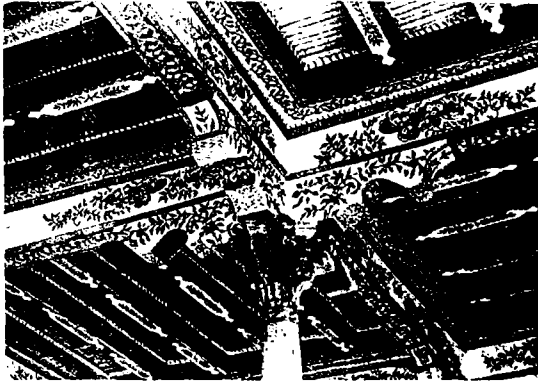
Асрлар давомида орттирилган маданий ва маънавий бойлигимиз, хусусан, ўзбек халқ амалий безак санъатининг энг кўп ривожланган турлари: наққошлик, ганчкорлик, ёғоч ўймакорлиги, тоштарошлик, суяк ўймакорлиги, кандакорлик, пичокчилик, заргарлик, каштачилик, усталарнинг ҳақиқий асл номлари, ўзига хос мактаблари, яратган услублари собиқ Шўро тузуми даврида аста-секин йўқолиб кетиш хавфи остида қолган эди.

Бугунги кунда мустақил республикамызда халқимизнинг асрлар бўйи яратган ижодий меҳнати натижасида яратган амалий безак санъатини қўз қорачигидай сақлаш, кадрлаш, улардан амалий фойдаланиш, улар орқали ёшлар эстетик дидини ўстириш ҳамда юксак маданиятли кишилар қилиб тарбиялашга кенг имкониятлар очилди. Ал-Фаробий, Абу Райхон Беруний, Абу Али Ибн Сино, Ал-Хоразмий, Имом Бухорий, Баҳовуддин Нақшбанд, Аҳмад Яссавий, Алишер Навоий, Камолитдин Бехзод, Захриддин Муҳаммад Бобур каби жаҳонга машхур олим, шоир ва мусаввирлар гўзалликка интилишга чакирганлар. Бобомиз Амир Темури хунари ва илм эгалари, йирик мутахассис

олимлар ёрдамига таяниб, математика, геометрия, меъморчилик, астрономия, адабиёт, тилшунослик, тарих, мусика, тасвирий санъат ва хаттотлик каби соҳаларни ривожлантиришга катта аҳамият берди. Шаҳарларнинг ҳар томонлама чиройли ва улуғвор қилишга интилан.

IX-X асрларда Туронда наққошлик санъати жадал ривожланди.

Меъморчиликда гишт қадаб нақш солиш юксак даражада тараққий этди. Биноларнинг ички томонларига ганч, ёғоч ўймакорлигини қўллаш юксак ривож топди. Айниқса макбараларнинг пештоқлари девор ва равоқлари ганч нақшлар билан жуда нафис безатилган.



13 -расм.

Қадимда ҳунар ўрганиш муқаддас ҳисобланган. Ҳар бир халқ келажак авлодларига ўзидан қолдирган такрорланмас ҳунарлари билан кадрланган. Ўзбекистон қадимда ҳунармандлар маркази бўлган десак хато қилмаган бўламиз. Масалан, Андижон вилоятида, Шаҳрихон, Самарқанд вилоятида Ургут, Фарғон вилоятида Қўқон, Марғилон, Наманган вилоятида Чустда халқ ҳунармандчилиги гуллаб яшнаган. Ҳунармандлар ўша даврда маҳаллаларга бўлиниб яшаганлар, чунончи заргарлик маҳалласи, пичоқчилик маҳалласи, деб юритилган. Ўша даврларда яна мисгарлик, бўйрачилик, сандиқчилик, пичоқчилик, аравасозлик, ва қулолчилик маҳаллалари мавжуд бўлган. Масалан, XIX аср охири XX аср бошларида Бухорода бўйрачи маҳалласи бўлиб у ерда умуман Бухородаги бўйра тўқийдиган усталар яшаган. Бўйрачи маҳалласида 120 та оила яшаган.

Ҳар бир касб-корлик маҳалласида кўни-кўшинлар ўртасида рақобат бўлган. Чунки кимнинг маҳсулоти сифатида бўлса, халқ ўшанинг ишлаб чиқарган маҳсулотини сотиб олган. Шунинг учун ҳар бир уста сифатли

махсулот тайёрлашга интилан. Ҳар бир устанинг ўз растаси бўлган. Бозорда одатда бозор беги бўлган. У барча расталарга келтирган молларини кузатиб уларга нарх белгилаб чиққандан кейин савдо-сотик бошланар эди. Сифатсиз махсулот ишлаган устанинг бозори касодга учраган.

Уста ўтмишда халқ усталарининг энг билимдон ҳисобланган. Чунки улар мадрасада таҳсил олиб адабиёт, тарих, мусиқа, математика, кимё фанларини яхши билганлар. Наққошлик технологияси авлоддан – авлодга ўтиб келган. Қадимдан наққошлар нақш яратиш сир асорларини ёзиб қолдирмаганлар, фақат шогирдлари билганлар. Шогирдлари уста бўлганларидан сўнг улар ҳам ўз шогирдларига ўргатган. Шундай қилиб, наққошлик касбини анъана тарикасида ривожлантириб келганлар.

Уста ўзига шогирдликка ўз боласини ёки қариндошларидан олганлар. Шогирдликка 7-8 ёшдан олинган. Ўқиш ўрганиш 7-12 йиллар атрофида бўлган. Устози шогирдлари билан кундуз кун ишлаб кечкурун эса устоз раҳбарлигида савод чиқарилган. Шогирдлар геометрия ва кимёни ўрганганлар.

Шогирднинг қўлидан мустақил иш келгандан кейин усталар унинг ишларининг муҳокама қилишиб, сўнгра «уста» номини беришган.

Устанинг ўғли ота касбини ёшлиқдан ўрганиб борган. Бу эса келажакда яхши ҳунарманд бўлишига замин яратган. Устада ўғли ёки фарзанди бўлмаса, бу касбни энг яқин қариндошларига болаларига ўргатган. Хуллас касб авлодга мерос қолиш анъана ҳолда ривожланиб келган. Устага шогирдликка беришда қуйидаги урф одат бўлган: Болани уста олдига олиб бориш ўзига яраша тантана бўлган. Болани ота – онаси ва қариндош уруғлари «бўй» деган бўғирсок ва холватар қилиб, устанинг ҳузурига келганлар ва “болани гўшти сизники, суяги бизники” кабилида гаплар билан унинг ихтиёрига топширганлар. Келтирилган пишириқлар ўша пайтдаёқ биргаликда танавул этилган. Уста болага ҳунар ўргатишдан ташқари бутун ўқиш давомида ўзи озик-овқат билан таъминлаб турган. Касб ўргатиш текин олиб борилган.

Устоз шогирдга каттик қўл ва талабчан бўлган. Чунки ҳар бир ҳунарли ўта нозик дид ва сабр-тоқат билангина ўрганиш мумкин бўлган. Усталар

шогирдлар учун махсус одоб талабларини ишлаб чиққанлар. Масалан, улар шогирддан покизаликни, иш вақтида чалгимасликни эгри ва номаъқул ишларга якин йўламасликни, устоз руҳсатисиз бирор ишга қўл урмасликни, қатъий туриб талаб қилганлар.

Уста шогирдга фақат хунар сирини ўргатишдан ташқари уй юмушларини бажаришга ҳам ўргатиб борган. Шогирд санъат сирларини пухта эгаллагандан сўнг ок фотиҳа берилган. Маросимда устозига шогирд бош-оёқ сарпо, тугун инъом этган.

Баъзида устоз шогирди мустақил иш бошлашда қийналмаслиги учун шу касбда ишлатиладиган асбоб ва андозлар берар эди. Агар ок фотиҳа олган баъзи шогирд мустақил ишлашни хоҳламаса устозникида қолиб ишлайверган. Бундай ҳолда устоз билан келишиб олиб иш ҳақи олган.

XVIII аср охири - XIX асрларда Қўқонда, Фарғон, Бухоро каби шаҳарларда етук халқ усталари етишиб чиқди. Наккошлик, ганчкорлик, мисгарлик, чилангарлик ва бошқа санъат турлари ривожланди. Қадимда хунар муқаддас саналган. Ҳар бир халқ келажак авлодларига ўзидан қолдирган тақрорланмас хунарлари билан кадрланган. Ўзбекистон қадимда хунармандлар маркази бўлган десак хато қилмаган бўламыз. Масалан, Андижон вилоятида, Самарқанд вилоятида. Ургут, Фарғон вилоятида Қўқон, Марғилон, Наманган вилоятида Чуст хунармандчилик марказига айланган.

Наккошлар ўтмишда халқ усталарининг энг билимдони ҳисобланган. Чунки, улар мадрасада таҳсил олиб, адабиёт, тарих, мусика, математика, кимё фанларини яхши билганлар. Наккошлик технологияси авлоддан-авлодга ўтиб келган. Қадимда наккошлар нақш яратиш сир-асрорларини ёзиб қолдирмаганлар. Фақат шогирдларгина шу малакалар-ни ўзларида олиб қолганлар. Шогирдлар уста бўлганлари-дан сўнг, улар ҳам ўзларига қарашли шогирдларга ўз ўрганган хунарларини ўргатганлар. *(14-расм)*  
*14-расм* Алишер Навоий бежиз айтмаганлар ,

*Хунарни асрабон кетгүмдир охир,*

*Олиб туфрөггаму кетгүмдир охир.*

Шундай қилиб, наққошлик касби анъана тарикасида ривожланиб келган. Наққошлар шогирдликка ўз боласини ёки қариндош-уруқларининг болаларидан олганлар. Шогирдликка болалар 7-8 ёшдан олинган. Ўқиш ўрганиш 7-12 йиллар атрофида бўлган. Устоз шогирдлари билан қундузи ишлаган. Кечқурун эса устоз раҳбарлигида хат-савод чиқарилган. Шогирдлар хандаси ва кимёни ўрганганлар. Шогирд мустақил иш бажаришни эплай оладиган бўлганидан сўнг, усталар унинг ишларини муҳокама қилишиб, сўнгра "уста" номини беришган. Наққошнинг ўғли ота касбини ёшлиқдан ўрганиб борган. Бу эса келажакда яхши ҳунарманд бўлишга замин яратган. Устада ўғил ёки фарзанд бўлмаса, бу касбни энг яқин қариндошининг болаларига ўргатган. Хулоса, касбнинг авлоддан-авлодга мерос қолиши анъана ҳолда ривожланиб келган. Устага шогирдликка беришда қуйидаги урф-одатга риоя қилинган. Болани устанинг олдига олиб боришда ўзига яраша тантанавий маросим бўлган. Болани ота-онаси ҳамда қариндош уруғлари бўғирсоқ ва ҳолвайтар қилиб устанинг ҳузурига келганлар ва "боланинг гўшти сизники, суяги бизники" қабилида гаплар билан уста ихтиёрига топширганлар. Келтирилган пишириқлар ўша пайтдаёқ биргаликда танавул этилган. Уста болага ҳунар ўргатишдан ташқари, бутун ўқиш давомида уни озик-овқат билан таъминлаб турган. Касб ўргатиш текин олиб борилган.

Устоз шогирдга қаттиққўл ва талабчан бўлган. Чунки ҳар бир



хунарни ўта нозик дид ва сабр-тоқат билангина ўрганиш мумкин эди. Усталар шогирдлар учун махсус одоб талабларини ишлаб чиққанлар. Масалан, улар шогирддан покизалиқни, иш вақтида чалғимасликни, устоз руҳсатисиз бирор ишга қўл урмасликни қатъий талаб қилганлар. Уста шогирдига фақат хунар сирларини ўргатишдан ташқари, уй-юмуш ишларини бажаришга ҳам тайёрлаб берган.

Шогирд санъат сирларини пухта эгаллаганидан сўнг, унга оқ фотиҳа берилган. Маросимда устозга шогирд бош-оёқ сарпо, тугун инъом этган. Баъзида устоз, шогирди мустақил иш бошлашда қийналмасилиги учун, шу касбда ишлатиладиган асбоб ва андозалар берар эди. Агар, оқ фотиҳа олган баъзи бир шогирд мустақил ишлашни хохламаса, устозиникида қолиб ишлайвериши мумкин бўлган. Бундай ҳолда шогирд устози билан келишиб иш ҳақи олган. Ўзбек усталаридан бири ганч ўймакор уста Усмон Икромовнинг ҳаёт йўли ибратлидир.

Ёш Усмон уста Расулхожининг қўлида 8 йил ишлайди. 5 йилгача ҳафталик ҳақи 10 тийиндан ошмаган. Ҳар пайшанба куни Расулхожи шогирди қўлига 10 тийиндан берган. Усмон пулни олиб, бозордан 10 тийинга 10-12 та нон, отаси ва икки синглисига егулик олиб борган. Одатда, шогирд фақат уста буюрган ишни қилиши керак эди. Устадан берухсат шогирд бирор ишга қўл урса ёки унинг асбобларига тегса жазоланган. 6 йилга ўтганида иш ҳақи ҳафта ичида 50 тийинга, 8-чи йилга етганда кундалик иш ҳақи 1 сўмга чиқди. Бу пайтда у иморат ишидаги оддий чўпгарликдан тортиб, Қишт териш, сувок, ганч ўймакорлигинигача мустақил бажара оладиган бўлганди. Ниҳоят 8 йил деганда уста Расулхожидан оқ фотиҳа олиб "уста" номига эга бўлган.

Бухородаги ҳамма усталарга ганч сотадиган бойлардан бири Абдуқодир бир куни уста Ҳаётни чакириб, янги уйни ганч билан безатмоқчилигини айтади. Уста Ҳаёт бу ишни 22 ёшли Ширин Муродовга топширади. (16-расм) Бу иш Шириннинг биринчи мустақил иши бўлди. Ширин иш режасини меҳмонхона безакларини оддий бежирим нисбатларини сақлаган ҳолда бир бутун кўринишини ҳисобга олади. У меҳмонхона ва айвонларни шарафалар билан

безайди. Ундаги ўйма ганчлар жула майини бежирим чиққанлиги сабабли усталар орасида ҳурмат ва обрўси янада ошди. Уста Ҳаёт кунлардан бир куни Ширинни олдига чакириб "Мен сендан ҳурсандман, энди мустақил ишласанг бўлаверадим" - дейди. Азалий одат бўйича унга 20-30 устани ўртасида "Уста" номи берилди. Ширин Муродов шундан сўнг халқ ўртасида уста деган шарафли номга муяссар бўлади. Ўзбек меъморлари яшаш учун ҳар жиҳатдан қулай, шинам, чиройли уйлар қурганлар. Ўзбекларнинг ҳовли-жойи тугал бир меъморий мажмуани ташкил этиб, ўзига хос Шарқона файзи бўлган. Бу уйларнинг бир-бирига узвий килиб қурилиши ва безатилиши бир санъат даражасида бўлган.



*16- расм.*

Бухорода XIX аср охири, XX аср бошларида дуродгорлар бошлиги уста ўулом, Ўратепада эса уста Карим Кажор боши (уста Абду Карим Абдухаликов) бўлган. Ўратепалик халқ усталарни юқори Зарафшон кишлокларида масжид, мадраса, турар жой биноларини безаш учун таклиф этганлар. Улар наққошлик, ёғоч ўймакорлиги, ганчкорлик ва бошқа ишларни бажарганлар.

Усталар уюшмаси баъзи турар жойларга усталарни ишлашга юборганлар. Уларга иш ҳақи тариқасида ишлаган жойларида кийимлар, қўй, сигир, эчки, ер, пул берилар эди. Усталар орасида ўзига хос мусобақа ҳам бўлган. Уларнинг ишлари кўрғазма килиниб, катта усталар орасида баҳоланган. Масалан, Ўратепанинг Кўк гумбаз маҳалласида Мавлоно Эшон макбарасини икки ўйма эшигини бажариш учун уста Карим Хоррот ва Абдуқодир Хорротларга топширилади. Улар биттадан эшикни ўйиб бегаганлар ва уларни икки усталар орасида баҳоланди. Уста Абдуқодирнинг эшиги 70 олтин танга, уста Каримнинг эшиги юқори баҳоланишининг сабаби шуки, эшикни юқори ярим доира қисми умумий нақш композицияси билан боғланган эди. Абдуқодир устанинг эшиги тенаси учди бўлиб, биро қурилиши композициясига



мос келмаган. Баъзи усталар ўз ишига берилган баҳога нисбатан норозилик билдирсалар, оксокол аралашиб, ке шимовчиликни ҳал қилар эди.

1924 йилгача Туркистонда бошқа ҳунар турлари усталари каби зардўзлар жуда кўп бўлган. Чунончи, Бухорода 300 дан 350 нафаргача зардўз усталар ишлаган ҳунармандлар ўрта аср ҳунар ширкатлари кўринишидаги махсус ташкилотга уюшган эдилар.

### **III- БОЪ. НАКҚОШЛИК ТЕХНОЛОГИЯСИ, АСБОБ- УСКУНАЛАР, МАТЕРИАЛЛАР ВА УЛАРДАН ФЙДАЛАНИШ ҲАҚИДА МАЪЛУМОТ. УСТАХОНАЛАРДА ТЕХНИКА ХАВФСИЗЛИГИ, ЁНГИНДАН САҚЛАНИШ ҚОИДАЛАРИ**

Машгулотни бошлашдан аввал дарс учун махсус хона жихозланиши зарур. Жихозлар машгулотни методик ва дидактик жиҳатдан тўғри ташкил этишни таъминлайди ва дарсни самарадорлигини оширади. Хона кенг деразали бўлиб, унга қуёш нури чап томондан тушиши зарур. Чап тарафдан тушиб турса, болаларнинг кўриш қобилияти сусаймайди. Уларнинг умуртка поғонаси қийшаймаслиги учун стол-стуллар болаларнинг бўйи ва ёшига муносиб бўлиши зарур. Хона доим қуруқ, тоза бўлиши, ҳарорати (18-20 градус) сақланиш керак. Ўқитувчи талабалар иши устидан тўла назорат қилиб туриши ва ҳар бир талаба билан индивидуал ишлай олиши учун хонада тўла имконият яратилиши лозим. Хонада ўқув қуроллари ва материаллар, кўргазма материаллар ҳамда талабалар ишларини сақлаш учун шкаф ёки токчалар бўлиши зарур.

Талабалар машгулот пайтида гавдаларини тўғри тутиб ўтириш ҳамда асбоб-ускуналардан фойдланишда методик ва хавфсизлик қоидаларига риоя қилиш кераклиги тушунтирилади ва кўрсатилади.

Накқошлик санъати асарларини таҳлил қилишда, халқ усталарининг асарларини, уларнинг ижодий фаолиятларидаги айрим даврларни, усталар иш услубини қиёслаб, уларнинг бир-биридан фарқини кўрсатишда техник воситалардан фойдаланиш катта самара беради. Бундай техник воситаларга эпидаскоп, фильмоскоп, кинопроектор ва диапроектор, магнитофон, телевизор, компьютер ва бошқалар қиради. Накқошлик хонасида бу воситаларнинг бўлиши мақсадга мувофиқдир.

Техник воситалардан тўғри ва унумли фойдаланиш ўқувчи-талабаларда талабаларда санъатга катта қизиқини уйғотади, уларда ижодкорлик ва фаолликни орттирилади. Маълумки, булар ҳз навбатида машгулотларнинг мазмунли олиб борилишига ёрдам беради. Шунингдек, кўрсатмалилик ёрдамида ўтказилган машгулотлар талабаларни фикрлаш, нарсани ҳодисаларни

бир-бирига таккослаш. улар ўртасидаги умумийлик ёки тафовутни аниқлаш, ўтилган мавзунинг узок вақт оёсида олиб қолиш кўникмаларини хосил қилади.

Нақш чизиш учун яхши сифатли расм дафтари, альбом ва бутун оқ "ватман", ўртача юмшоқликдаги олтий қора қалам, юмшоқ оқ ёки кўк ўчиргич, учбурчакли ёки тўғри чизгичлар циркуль. 1дан 10гача номерли хар-хил мўйқалам (кист) лар, керакли бўёқ турлари: қурук бўёқ, минерал бўёқ, мой бўёқлар, гуаш, темпера бўёқлари, бўёқ кориш учун идишчалар ёки банкачалар, аралаштириш учун таёкчалар мавжуд бўлиши лозим.

Одатда, нақш чизиш учун юмшоқ ва ўртача юмшоқликдаги М, ТМ ёки Н, НВ каби белгили қалам турларидан фойдаланилади. Қаттиқ қаламлар қоғозни тилиб юборади ва ўчирганда из қолдиради. Ҳаддан ташқари юмшоқ қалам билан ҳам нақш чизиш ярамайди, у бўялиб кетади.

Қаламни ишга тайёрлашга алоҳида аҳамият бериш керак. Қалам учини чиқаришда ёғоч қисми 15-20 мм, графит қисми тахминан 5-6 мм очилади.

Чизилган чизикларни бармоқлар тўсиб қолмаслиги учун қаламнинг очилган учидан сал баландроқдан уч бармоқ билан ушланади. Қаттиқ қисиб ушламаслик керак, буларнинг ҳаммасини муаллим кўрсатиб тушунтиради.

Чизилган нақшнинг марказини аниқ белгилаш ва рамкалар хосил қилишда тўғри ва учбурчакли чизгичдан, хар хил ўлчамдаги айланалар чизишда ва уларни тенг бўлақларга бўлишда циркульдан фойдаланилади.

Нақшга бўёқ яхши мўйқаламлар билан суртилади. Мўйқаламларнинг ишга яроқлиси қуйидагича танлаб олинади: уни тоза сувга солиб силкитилади, агар мўйқаламнинг учи бириккиб ингичка ҳолга келса, у ишга яроқли, тўзиб турса, яроқсиздир.

Мўйқаламлар бўрсик, сувсар, олмахон каби хайвонлар юнгидан тайёрланади. Биз бўрсик юнгидан ясалган 1 дан 10 гача рақамли мўйқаламлардан фойдаланишни тавсия этамиз.

1.Снёх мўйқалам - 1,2,3 рақамли мўйқаламлар бўлиб, ахта ёрдамида нақш туширилгандан сўнг уларни юргизиб чиқиш ва гуллар тортишда

ишлатилади. 4,5 рақамли мўйқаламлар эса банд ва марғўлаларни ранглашда қўлланилади.

**2.Оби мўйқалам** -6,7 рақамли мўйқаламлар бўлиб, улар барг, гул ва кичик юзларни ранглаш ҳамда нақш композицияларини чеккаларини (рамкаларни) юргизиб чиқиш учун ишлатилади.

**3.Мола мўйқаламлар**п - 8,9,10 рақамли мўйқаламлар бўлиб. катта барг, банд, гуллар ва нақшлар тагига (катта замин, кичик заминга) ранг бериш учун фойдланилади.

Наққошлиқда ишлатиладиган бўёқ турлари қуйидагилардан иборат: курук бўёқ, гуаш,акварель, эмульсия, бўёқ, минерал бўёқ, мойбўёқ, гемпера бўёқлари. Наққошлик машғулотларида энг кўп қўлланиладиган бўёқ гуашдир. Гуаш кичик идишчаларда ёки алоҳида банкаларда бўлиб, у сувда яхши эрийди. Гуашнинг яна бир қулайлиги шундаки, у билан турли рангдаги қо,озлар ва ёғоч ларни ҳам бўйаш, бир рангни иккинчи ранг билан аралаштириб, учинчи бир ранг хосил қилиш мумкин.

Хар бир бўёқ алоҳида стакан ёки кичик идишчада тайёрланади, алоҳида таёкча билан аралаштирилади Бўёқ зарур суюкликда ва тиникликда тайёрланиши лозим. Бунда оқ бўёқни бошқа бўёқлар билан аралаштириб, керакли рангни топа билиш муҳим аҳамиятга эга. ёғоч буюмларни нақшлаш учун қуйидаги асбоб-ускуна ва материаллар керак: ёғоч, белчалар, жилвир коғоз, бўр, писта қўмир, синька, дока, хитой коғози (калка), нина, алиф, елим, курук кукунли бўёқлар, лак, 1-20 номерли мўйқаламлар, идишчалар ва бошқалар. Нақш муаллими ўқувчиларга бу асбобларни ишга тайёрлаш ва улардан фойдаланиш йўлларини ўргатади.

Талабалар ёғоч буюмларни нақшлашлари учун ёғоч турлари ва уларнинг хусусиятларини билишлари керак. Чунки нақш ишлашга хар қандай ёғоч ҳам ярайвермайди. Нақш ишлаш учун мос ёғоч танлангандан кейин унга дастлабки ишлов бериледи ва юза текисланади (шпаклёвка қилинади) ҳамда текисланган юза бўёқ билан бўялади. (грунтовка қилинади).

Накш ишлаш учун қайин, қора қайин, терак, қарағай, нок, ёнғок ва бошка ёғочлар танланади. Бу ёғочлар табиий шароит яхши қуритилган ва ҳеч қандай нуксонсиз бўлиши керак. Ёғоч юзасига механик ишлов берилгандан сўнг унга алиф мойи ёки дурадгорлик елими сурилади.

**Хока гайёрлаш:** юпка мато ёки икки қават докага майдаланган писта кўмир кукуни, синька, бўр ёки белил порошоғи солинади ва халтача ҳолида тугилади. Шу билан хока тайёр бўлади.

**Ахта тайёрлаш:** юпка хитой қозони (калка) нақшланадиган буюм юзасига қўйилиб, ўлчаб олинади ва шу юзага мос ахта тайёрланади. Нақшнинг ярим ёки чорак қисми қоғозга юмшоқ қора қалам билан чизилади.

Нақш симметрик ўқлари бўйича икки, тўрт ва ундан ортиқ бўлақларга бўкланади. Нақшни юмшоқ ёстикча устига қўйиб, нусха устини игна билан тешиб чиқилади. Тешилган нусха аниқ ва равшан кўриниши учун тешикчалар оралиқи нақш нусхасининг йирик ёки майдалигига қараб белгиланади. Нусха қанчалик майда бўлса, тешикчалар оралиғи шунчалик яқин бўлиши керак. Шундан сўнг қоғоз ёйиб юборилганда бутун нақш (ахта), яъни нусха ҳосил бўлади. Тайёрланган ахталардан бир неча маротаба фойдаланилади, шунинг учун улар эҳтиётлаб сақланади. Ахта ёғоч юзасига ёйилиб, устидан хока уриб чиқилади ёки босиб юргизилади. Юзага туширилган из ўчиб кетмаслиги учун нақш йўллари устидан кичик рақамли мўйқалам, қора ёки бирор тўқ рангдаги қалам билан сиёҳ-қалам қилиб чиқилади. Чизилган ва нақшланган юзанинг энг четидан қора бўёқ билан 3-5 мм йўғонликда оби тортилади.

Ёғоч юзасига туширилган нақшларнинг излари бўялади ва бўёқлар ўчиб ва сурқалиб кетмаслиги учун устидан 2 ёки 3 марта лаклаб чиқилади. Лакларнинг ранги тоза ва тиник бўлиши керак. Лакланган буюмлар 18-22 градусли, қангсиз ва қурук жойда сақланади.

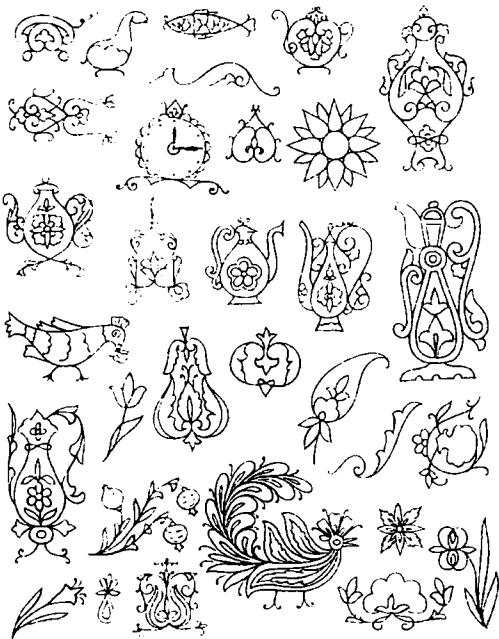
#### IV-БОБ. НАККОШЛИКДА СТИЛИЗАЦИЯ.

*Ўсимлик ва ҳайвонот дунёси буталар, новдалар, шохлар, барглар, гуллар, мева шакллариини қайта ишлаш.*

Наккошлик санъатининг илдизи жуда қадим ўтмишимизга бориб тақалади. Инсоният узи учун зарур бўлган жамки буюмларни бадний безаб, такомиллаштириб келган. Оддий рўзгор буюмларидан тортиб, кийим-кечак, китоб, бино безаклари ҳамма-ҳаммаси накш элементлари ёрдамида безатилади. Халқ амалий санъатидаги безак элементлари табиатда учровчи ўсимлик дунёси, гул, новда, барг ва ҳайвонлар тасвирини энг сода кўринишидаги аксидир.

Накшни чизишда, асосан икки манбадан – табиий ва геометрик шакллардан фойдаланилади. Ўсимликлар, ҳайвонлар ва кушлар накш санъатининг тасвир объектидир. (17-расм)

Маълумки, ҳар бир накш намунаси ўзига хос накш элементларининг йиқиндисидан иборат. Стилизация ўсимлик ва ҳайвонот дунёсидан олинган турли шакллар масалан, буталар, новдалар, шохлар, барглар, гуллар, мевалар ва



17-расм.

шу қабиларнинг табиий шакллариини қайта ишлаш демакдир. Бунда танланган шаклни накш композицияси таркибига қўшни мумкин бўлган безак шаклга келтирилади. Бунда ўқувчи бутун бир яхлит предметнинг ташқи кўринишларини бир нечта бадний чизиклар ёрдамида аниқ дўнда қилиб

тасвирлашни ўрганади. Халк усталари қадимдан қўллаб келаётган жами нақшлар табиат ҳамда воқеликнинг шартли тасвири бўлишига қарамасдан ўзига хос қонун-қоидаларга эга. Бу қонун-қоидалар табиатнинг ўзидан олинган. Ўсимликлар фақат бир томонга қараб ўсадилар. Масалан, мажнунтол худди пастга қараб тесқари ўсаётгандек туюлади, лекин новдандан барг бўлиб, бир томонлама йўналишда давом этиб келади. Табиатнинг бу қонуни нақшда ўз аксини топган. Уста чизадиган нақш шунчаки қоғоз бетини тўлдириш учун эмас, балки, онгли равишда табиат ва бадийлик қонун-қоидаларига амал қилган ҳолда манзара тасвирини чизишдан иборатдир.

Бадий нақш ишлаш жараёнида ўқувчилар қуйидагиларни пухта ўзлаштириб олишлари зарур:

- атроф муҳитдаги, табиатда мавжуд бўлган табиий шаклларни қайта ишлаш, яъни стилизациялаш йўлларини билишлари, ундан самарали фойдалана олишлари;
- берилган нақш элементлари ёки намуна асосида янги нақш композициясини туза олишлари;
- мустақил равишда янги нақш композициясини туза оладиган бўлишлари керак.

Нақш элементлари билан таништирув машғулотларида ўқитувчи ўқувчиларни табиат қўйнига саёҳатга олиб чиқади ва улар машғулотларда ўрганган назарий ҳамда амалий билим малакалари асосида, ўсимликлар, ҳайвонот дунёсини кузатадилар ва “стилизациялаштириш” орқали уларнинг бадий тасвирларини, шаклларини ҳосил қилиш билан бевосита шуқулланадилар. Ўқувчиларга махсус кетма-кетлик асосида тузилган рангли ёки оқ-қора фото-суратлардан ва кўرғазмали қуроллардан фойдаланиш орқали тушунчалар бериш ҳам яхши натижа беради.

Стилизация табиатда учрайдиган ўсимликлар, ҳайвонот дунёсини, уй-рўзгор буюмларини табиий кўринишдан анча соддалаштириб, энг ихчам кўринишларда тасвирлаш демақдир. Нақш чизишни ўрганувчилар ана шу усулни батафсил тушунган ҳолда эгаллаб олишлари лозим. Чунки қўпгина

накш композициялари ана шу тарзда қайта ишланган турли-туман шакллар, тасвирлар ёрдамида ҳосил қилинади.

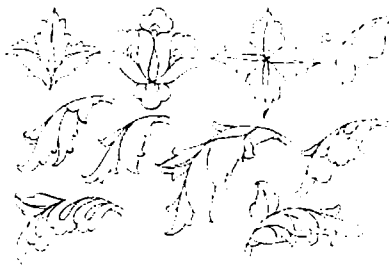
Наккошлик машғулоти жараёнида накш элементларини чизиш ва уларни ҳосил қилиш тартиблари йўллари ва усуллари ўзлаштириб борилади.

Дастлабки машғулотларда қуйидаги накш элементлари чизиб ўрганилади:

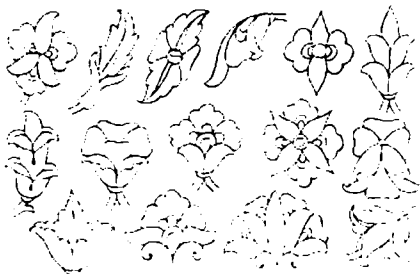
- барг элементларини чизиш
- гул элементларини чизиш
- новда элементларини чизиш
- боғлам ва сиртмоқ элементларини чизиш
- таноб элементларини чизиш
- марғула ва куртак элементларини чизиш
- мадохил элементларини чизиш.
- гажак ва жингалак элементларини чизиш.
- бофта ва шуфта элементларини чизиш.



Barg elementlan



Shobarg va shovborg elementlan



Barg va gullar elementlan



Gullar elementlan

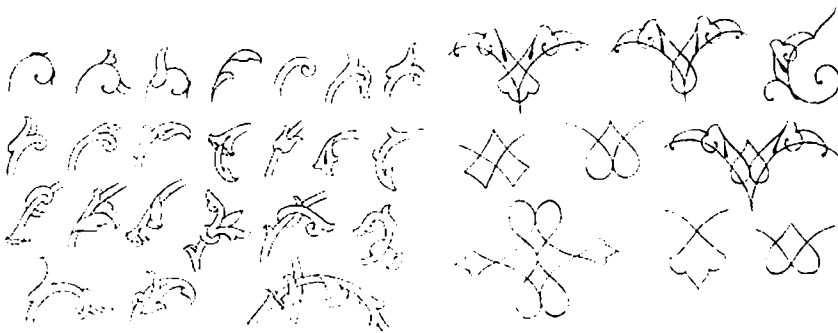


Одатда бадийй нақшлар чизинида кўпроқ барг тасвирларидан фойдаланилади. Бунда барг ислимий нақш элементлари сирасига кирганлиги сабабли нозик, нафис кўринишларда тасвирланади. Наккошлар тол, анор, хурмо, бодом, самбит, хина, атиргул, узумлар ва шу кабилар барглари стилизациялаштириб, нақш композициясини тузишда кадимдан фойдаланиб келганлар. Гуллар - ислимий нақш элементи бўлиб, нақшларга таргил пардоз берилганидан сўнг янада кўрк ва хусн бағишлайди. Гул элементлари асосан нақш шаклларининг марказий қисмларига жойлаштирилади. Гулларнинг ҳам беҳисоб турлари мавжуд бўлиб, ўзига хос номлар билан аталади. Гул турларига оддий ва мураккаб кўринишдаги ойгул, лола, пахтагул, чиннигул, пистагул, кувачагул, карнайгул, сафсаргул, атиргул, нарғизагул ва бошқа гул турлари киради.

Новда - ўсимликсимон нақш элементи сирасига киради. Гул, барг, мевабарг ва бошқа элементларини ўзаро боғлаб бириктириб тўлдиради. Намоён



Сликита ва ноёна элементлари (қўшиқлар)



Мағула элементлар

Сикит

Сикитлар ва боғлар

рута, морпеч, мунаббат, турунж ва турли мураккаб нақш композицияларида новда элементлари яқка ва қўш бандларда учрайди.

Таноб - нақш намуналаридаги асосий шакл йўлларини ясайди. Бундай шакл номлари меҳроб, медохил калампир, гардиш ва шу каби билан аталади.

Мадохил – ислимий нақш элементи. Мадохил лола, тумор, учбурчак кўринишини эслатувчи шакллар мисолида учрайди.

Шкуфта – ислимий нақш элементи. Қисқача шкуфт деб ҳам аталади. Шкуфта асосий шакл ясовчи элементларни куртак – гажак кўринишларида ўзаро боғлайди.

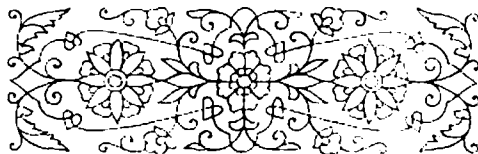
Рамзий нақшлар – кабутар, шер, балиқ, давлат герби ва бошқаларнинг стиллаштириб тасвирланган элементларидан ташкил топади.

Ота-боболаримизнинг қадимий обидаларини нафис нақшлар билан безар эканлар завқ билан бир қаторда улар орқали ўз орзу умидларини, мухаббатларини, тилақларини қуйлаганлар. Наққош, ота-боболаримиз инсон руҳиятини жуда чуқур ва ҳар тарафлама ўрганиб уларни ажойиб нақшу нигорлар билан бойитганлар. Нақшланган уйда кишилар хотиржам, осойишталик оғушида бўлиши, узок умр кўришни донишманд боболар асрлар давомида ҳаётий тажрибалар асосида илғаганлар. Наққошлик санъати тилини билиш учун нақшнинг ҳар бир элементи ва рангларининг рамзий алифбосини билмок керак бўлган.

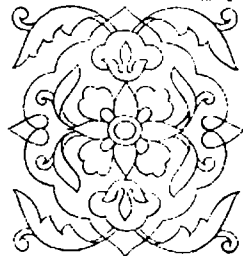
## V-БОБ. ИСЛИМИ НАҚШ КОМПОЗИЦИЯЛАРИНИ ТУЗИШ. (Йўл, квадрат, айлана, учбурчак ва гурли шакл юзларига)

Халқ амалий санъатининг қайси бир тури бўлмасин, унинг заминда нақш элементларидан тузилган композиция ётади.

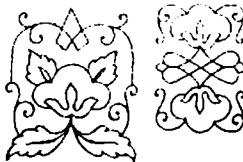
Нақш композициясининг безак элементлари эса табиатда учровчи гул, новда, барг, парранда ва ҳайвонот дунёсини содалаштириб тасвирлаш натижасида ҳосил қилинади.



Биринчи



Иккинчи



Бофта ва бофта



Ҳинди

Хар бир воҳа ва шаҳарларнинг нақш композициялари бир-бирдан ўзаро ажралиб туради. Тошкент, Хоразм, Фарғон, Самарқанд, Бухоро наққошлик мактабларининг ўз орнамент ва ранг коллоритлари мавжуд. Мустақил нақш тузиш жараёнида стилизация орқали нақш элементлари ўзаро бириктирилади. Нақш бўлақларининг вазифалари ва раван чизилишига эътибор берилади. Гул, барг, новда, бофта ва кўш бандлик нақш

элементларидан нақш композицияси тузилади. Талабаларнинг фантазиялари, мавжуд нақш элементларини маълум кунун-қондаларга амал қилган ҳолда жойлаштиришда улар маълум билим ва малакага эга бўлишлари лозимлигини такозо этади. Биргина “Бодом”, “Қалампир” нусхалари шаклидан наққошлик, заргарлик, кулолчи-лик, каштачилик, зардўзлик каби халқ амалий санъатида турли-туман ўзига хос нақш намуналарини яратиш мумкин.

Композиция тузиш йўллари ва уларнинг ҳомаки намуналарини тайёрлаш наққошлик, ганчкорлик, ёғоч ўймакорлик ва бошқа амалий санъат турлари учун умумийдек кўринсада, аслида қўлланиладиган ҳам ашёси. ижро пардоз турлари билан фаркланади.

Композиция сўзи лотинча бўлиб “жойлаштириш, қуриш, тузиш” деган маънони англатади. Бунда танланган нақш композициясига кўра унинг элементлари қоғоз юзасида бир-бирига боғлиқ ҳолда жойлашиб, яхлит композицияни ҳосил қилади. Танланган мавзу мазмунига мос келадиган нақш композициясини тузиш учун бир қанча ҳомаки эскизлар ишланади ва улардан талабга жавоб берадиганлари танлаб олиниб, композиция тузишда қўлланилади. Нақш композициялар тузишда бўлақларнинг ўрнини алмаштириш, қўшимча деталлар киритиш орқали унинг мавзусини янада бойитиш кабилар ҳам муҳим аҳамиятга эгадир. Нақш мавзусининг ифодалашда композициянинг асосий қонуниятларига риоя қилиш лозим.

Композицияда нақш яратиш муайян қоидасини симметрия, асимметрия, мувозанат, деталларнинг ўлчови, шакли, ранги кабиларга риоя қилиш ташкил этади ва бунга катъий амал қилинади.

Мустақил нақш тўқиш жараёнида ўқувчилар стилизация орқали тузилган элементларини ўзаро бириктирадиган нақш элементларининг вазифаларига ва уларнинг раво қилишига эътибор берадилар.

Мустақил нақш композициясини тузишда қуйидагиларга эътибор бериш лозим:

- Чизилажак нақш композициясини шакл, ўлчам ва таксимларини мўлжалга олиш.
- Композициянинг яқка ёки қўш банддан иборат бўлишлиги назарда тутилган ҳолда таноб (ясовчи) элементи шаклларини жойлаштириш.
- Композицияга новда, барг, гул ва бошқа нақш элементларини киритиб мукаммаллаштириш.
- Даврий такрорланиш.
- Нақш бандини бофта, шкуфта элементлари билан боғлаб бойитиш.
- Композициянинг асосий шаклини умумлаштириб нақшни воқлаш.

- Композициянинг маъно ва мақсадини ҳисобга олган ҳолда ранг тусларини аниқлаш.
- Симметрик жойлашув ва ранглар мутаносиблигини сақлаш.

Йўл, айлана, квадрат шакллари учун чизиладиган нақш композициялари ҳам ихтиёрий равишда мавжуд нақш элементлари бирикмаларидан тузилади.

Мустақил нақш тўқинини бошлашда ўқувчи икки, уч ва ундан ортиқ элементлар ёрдамида энг содда нақш композициялариниларини тузиши мумкин. Бунда ихтиёрий таноб шакли чизилади ва гул, новда, барг элементлари ёрдамида тўлдирилади. Мавжуд композицияни шакл ёки гул элементлари номлари ёрдамида номлаш мумкин.

Йўл, айлана, квадратга чизиладиган нақш композицияларини ҳам ихтиёрий равишда мавжуд нақш элементлари бирикмасидан тузилади. Ҳар қандай нақш композициялари пишик ва чиройли чизилишига аҳамият берилиши керак. (19-расм)

Элементларнинг ўзаро тартибли жойлашуви нақшнинг жозибасини янада оширади. Мустақил нақш композициясини тузишда ҳам халқ усталари ижодини 19-расм.



## ЙЎЛ ИЧИДАГИ ОДДИЙ НАҚШ НАМУНАЛАРИ. (1-10-ГУЛЛАР)

кузатиш, халқ амалий санъати музейига бориш ва нусха кўчириш яхши самара беради. Ўқувчи қанча кўп нақш элементларини ёддан чиза олса, композиция тузиш шунчалик осон кечади.

Содда нақш композициясини тузиш

Бошланғич содда нақш композицияларини тузиш одатда талабаларда бу борада айрим назарий ва амалий тушунчалар, иш тажрибалари ҳосил бўлганидан сўнг мураккаб топширик сифатида берилиши мумкин. Дастлаб талабалар буюм ёки юза сиртини, унинг ўзига хос ўлчамларини диққат билан кўздан кечириб, бўлажак нақш композициясининг шакл ва элементларини “хаёлан” танлаб оладилар. Албатта, бу нақш элементлари талабалар томонидан қачонлардир ўзлаштириб олинган ёки кузатилган нақш бўлақларидан иборат бўлади. Бунда талабаларнинг тасаввурлари, иш тажрибалари, фикр юритишлари қанчалик яхши ривожланган бўлса, шунингдек, хотиралари захирасида қанчалик кўп нақш элементлари мавжуд бўлса, улар ажойиб нақш композицияларини тузишлари мумкин бўлади. Тузилажак нақш композициялари бўлақлар асосида тузилиб, унинг нусхаси маҳсус усулда керакли жойларга кўчирилиб туширилади. Бу усулдан фойдаланиш узок вақтлар мобайнида наққошлар меҳнатини анча енгиллаштириб келмоқда. Шу кўрсатмаларга мувофиқ шакл ясовчи режа- қолп 4\1 нисбатда чизиб олинади. Рамка чизиклари яқка, қўш ва бир неча қўшимча чизиклардан иборат бўлиши мумкин. Патнис кўринишидаги бу шаклга бофта ва ғажак элементлари уланади. Навбатдаги босқич яқка ёки қўш бандли таноб ясовчисини топишдир. Таноб шакли меҳроб ва юрак шаклидан иборат бўлиши ҳам мумкин. Машқлар давомида чизиклар ҳаракатининг раёнлигига шакл чизикларининг қийшиқ ёки синик ҳолатда чизилиб қолмаслигига эътибор қаратилади. Яқка банд йўлидан иборат таноб айриси шкуфта элементи билан боғланади. Энди юза бўшлиқларига гул, новда, барг ва бошқа элементларни бир-бирига боғлаган ҳолда жойлаштириш режалаштирилади. Новда шакллар бўйича ҳаракатлантирилиб чизиб борилади. Композиция гаркибидаги новданинг

чизилиши гул ва бошқа нақш элементларининг бир-бирлари билан яхлит, узвий боғланиб кетишини таъминлайди. Нақш намунасига новда, гул ва барг элементларини жойлаштириш, яъни улаш натижасида композиция мазмуни тугал ечимини топади, мавжуд нақш композицияси патнис кўринишидаги нақшлар турига хос бўлганлиги сабабли “Патнис ислими” деб аталади.

Композиция режасини тузиш ва чизиш жараёнида шакл ва замин бўйича тарқалувчи ранглар ва элементларнинг ўзаро муносиблиги ҳисобга олиниши шарт. Бунинг учун дастлаб нақш композициясининг қоралама нусхаси чизиб олинади. Сўнг, ана шу қоралама асосида ҳар бир бўлакка ишлов берилган ҳолда унинг нусхаси керакли жойларга кўчирилади ва яхлит нақш композицияси тузилади.

Нақшлар мазмунига кўра ўсимликсимон, гирих, гулли гирих, рамзий ва бошқа турларга бўлинади. Ўсимликсимон нақш табиатдаги барг, банд, дарахт, бута Қунча ва бошқа нарсаларни наққош томонидан стиллаштириб олинган шаклини маълум қонуниятлар асосида такрорланишидан ҳосил қилинган. Гирих- геометрик шакллардан тузилган бўлиб, чигал, тугун маъносини англатади. Хандасий нақш - мураккаб нақш тури. У геометрик нақш турларидан бири бўлиб, тўртбурчак, учбурчак, айлана ва ёйлардан ҳамда кўпбурчаклардан иборат бўлади. Геометрик нақш узлуксиз раппортлардан ташкил топган бўлиб, ҳар бир раппорт ўз тузилишига эга бўлади.

Рута - икки томонга уланувчи нақш тақсими, яъни хошия нақш. Унинг ўлчами кўпинча 14-20 см атрофида бўлади. Хошия нақш турли хил бўлиб, унинг меҳробга, хонага ишланишига қараб лўла хошия, ишқом ва бошқа турлари бўлади.

Мунаббат - арабча ўстирмоқ деган маънони англатади. Асоси квадрат ёки тўртбурчакдан ташкил топиб, тўрт томонга такрорланадиган нақш тақсими. Катта юзаларни безашда мунаббатдан фойдаланилади. Мунаббатнинг ўсимликсимон, геометрик ва бошқа композицион турлари бор. Унинг

мунаббати меҳроб, мунаббати бофта, мунаббати ислими, мунаббати гирих ва бошқа атамалари мавжуд.

Турунж - арабча “лимон” деган маънони билдиради. Русча медальон. Накшларда композициянинг марказига чизиладиган нақш тури. Турунж ҳеч қандай нақшга уланмай муаллақ турадиган композиция бўлиб, унинг шакли асрлар давомида ривожланиб, бойитилган.

Намоён - форсча кўриниш, манзара демакдир. Намоён ҳеч нимага уланмайдиган мустақил композиция бўлиб, мураккаб нақш турига киради. Унинг ўсимликсимон, геометрик, гулли гирих, рамзий ва бошқа турлари мавжуд. Намоёнлар симметрик ва ассиметрик тузилишга эга бўлади.

*Рангшунослик ва унинг наққошлиқда тутган ўрни. Ранглар ва уларнинг ўзига хос хусусиятлари. Бўёқлар тайёрлаш технологияси. Ранг колорити. Ранглаш технологияси. Пардоз турлари: сиёҳ қалам, таргил, тароқ, оби тортиш ва бошқалар.*

Бадий наққошлиқда нақш элементлари, безаклар ва турли шакллар, композиция қонуниятларидан ташқари уни бўяшда қўлланиладиган бўёқ турлари ва уларнинг ўзига хос хусусиятлари, ранг туслари, ранг калорити, рангларнинг ҳамоҳангликлари ва шу каби муҳим аҳамиятга эгадир. Агарда биз халқ хунарманд усталари томонидан ишланган Амалий санъат намуналарини кузатадиган бўлсак, уларнинг у ёки бу ранг туслари таъсирига, яъни ранг калоритига бўйсундирилганлигини кўрамиз. Шунга кўра жигар ранг, хаво ранг, яшил ранг ва шу каби ранглар муҳитига ўралган нақш композициялари яратилади.

Бадий наққошлиқда ҳам сув ва мойбўёқлардан кенг қўламда фойдаланилади. Бу эса ўз навбатида тўғарак қатнашчиларидан рангшунослик борасида ҳам керакли билим ва амалий малакаларга эга бўлишлари лозимлигини тақозо этади.

Атроф-муҳитдаги нарсалар тўшаётган ёруғлик таъсири остида ўзларининг ранг тусларини тез-тез ўзгартириб туради. Масалан, қуёш нури ён томондан ёритиб турган майсаларнинг ранги сарғиш-яшил кўринишда бўлса, худди шу майсанинг сояда турганлари бироз тўқроқ яшил рангда кўринади.



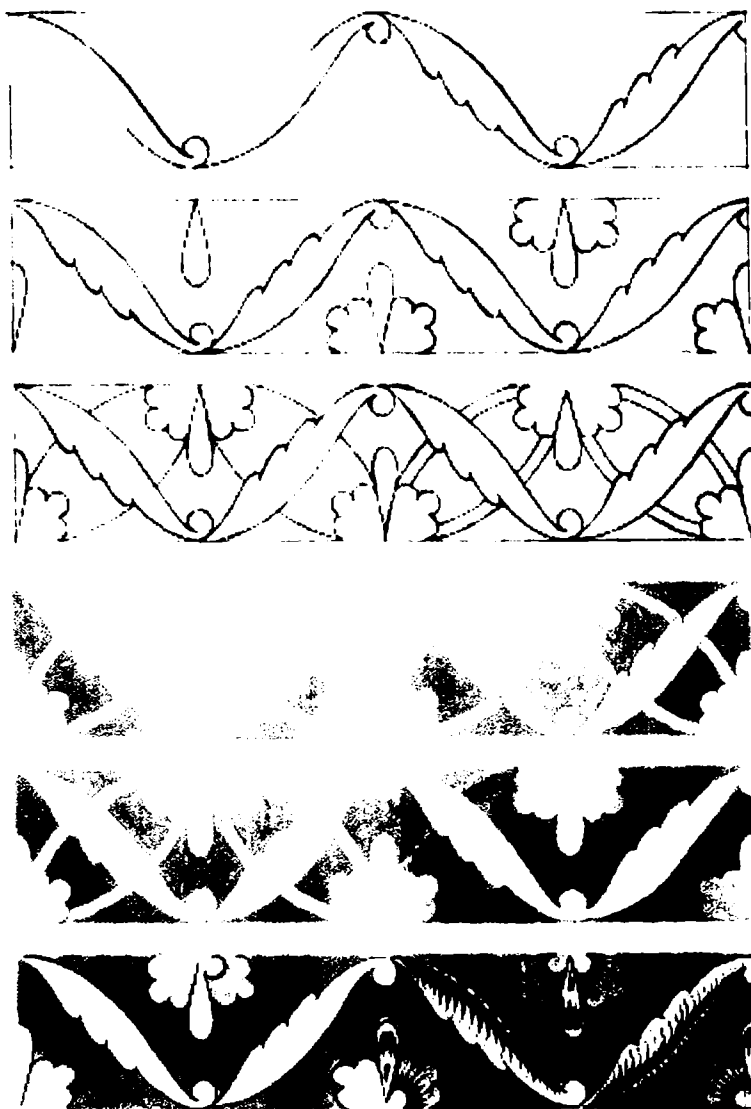
**ЙЎЛ ИЧИДАГИ ОДДИЙ НАҚШ НАМУНАЛАРИ. (1-10-ГУЛЛАР)**



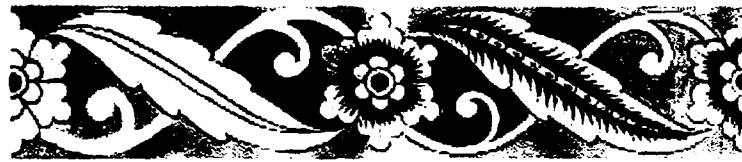
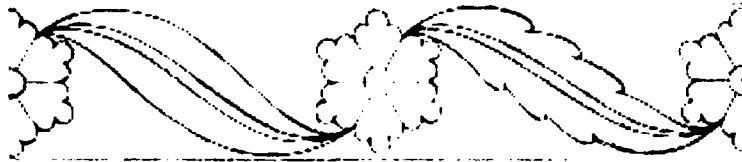
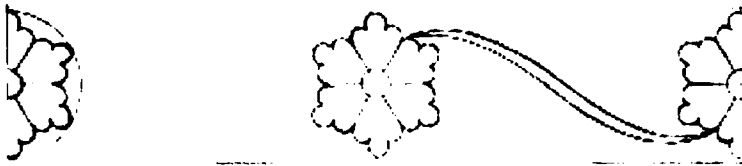
Border - guli - guli.



Aylara isirici (2- guli).



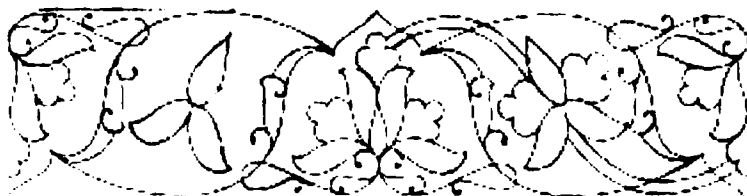
Barqli isirici (3- guli).



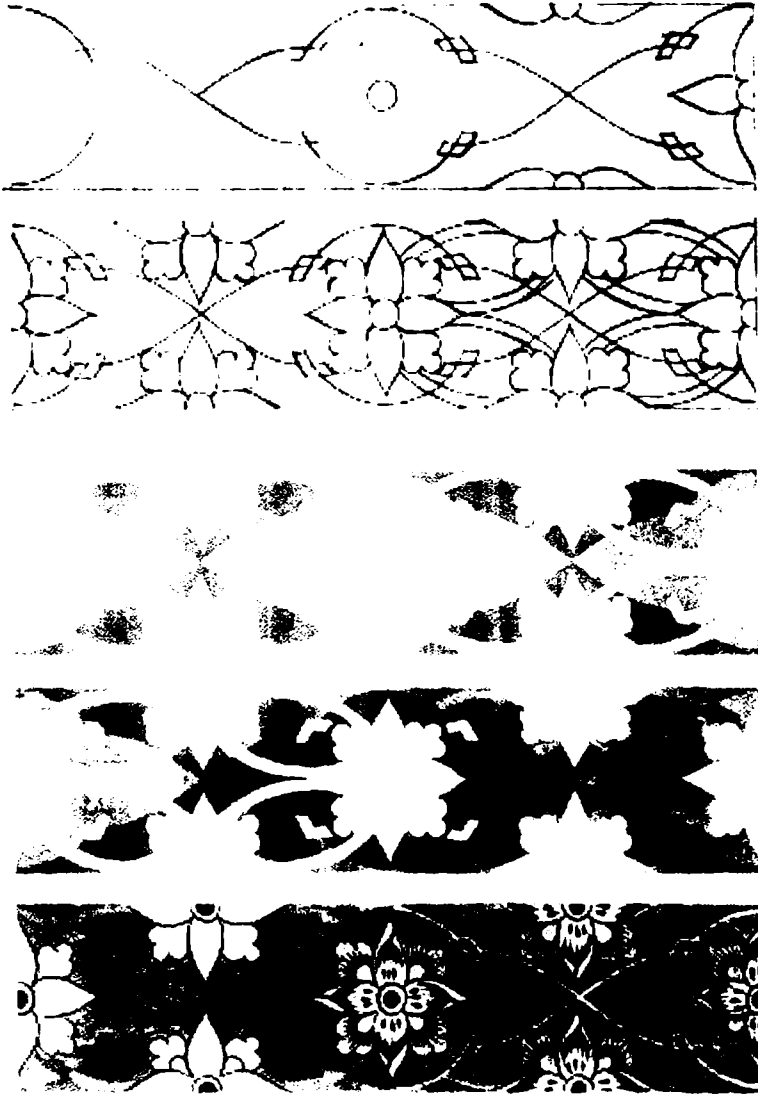
Bergli islini (2- gult).



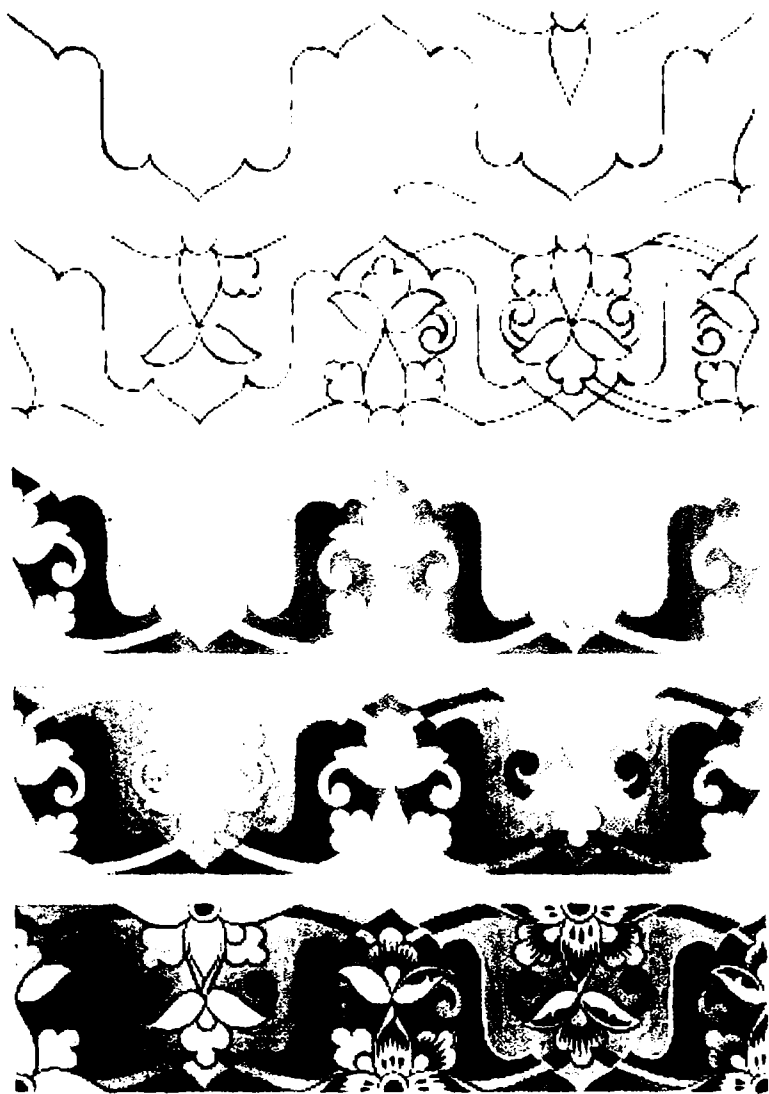
Aylara şekilli islîmi (5- gult).



Mehrob islami (6- guli).



Islami nafis (7- gult).



Qo'sh: mehrobli islami 18- guli.





Naqshning ranglashgacha bo'lgan ko'rinishi.



1- bosqich. Naqshning tagini (fonini) ranglash.



2- bosqich. Naqshning gullari va barglarini turlash.



3- bosqich. Naqshning bandlariga rang berish.



4- bosqich. Naqshning gullari va barglariga rang berish.

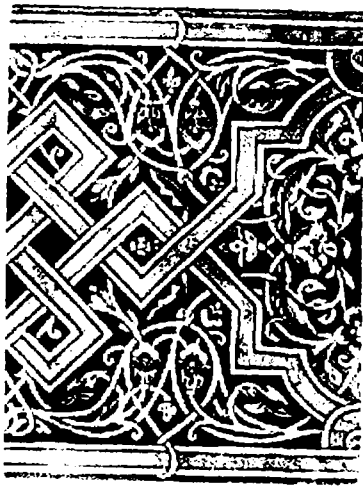


5- bosqich. Naqshning oq bandlarini va ob'ekti tortish.

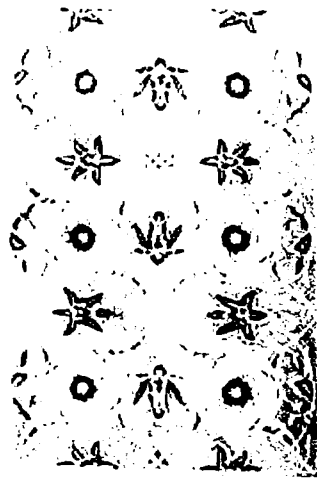
Ranglash bosqichlari.



Parolizati: uallari.



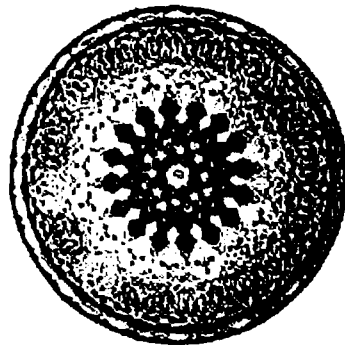
Geometrik kompozitsiya.  
(Maxrud Entressel)



Ayris naqsh



Jargon qamir hatidli turanq naqsh



Qo'limandli davra turanq naqsh



Arslon hatidli naqsh



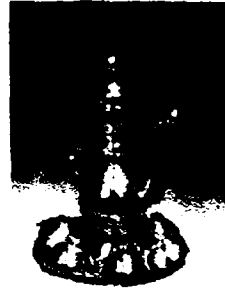
Decorative Panel with Interlocking Patterns



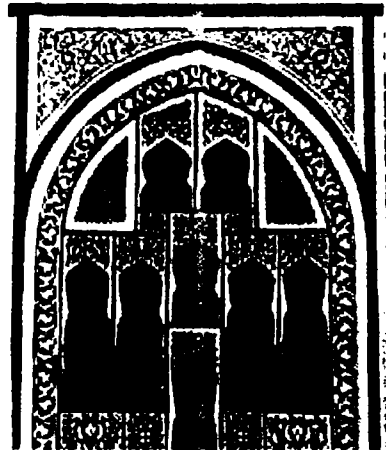
Naqqashlik



Kandakorlik



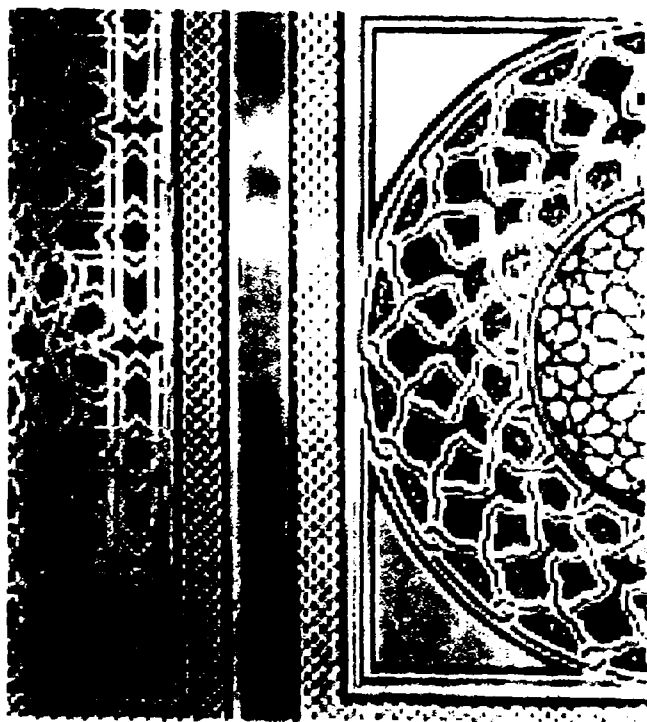
Yeghen etymakerligi



Ganchkerlik



Shiftdagi girix naqshilari.



Shixdagi naqshlarni  
Anvar Ilhomov bajargan.

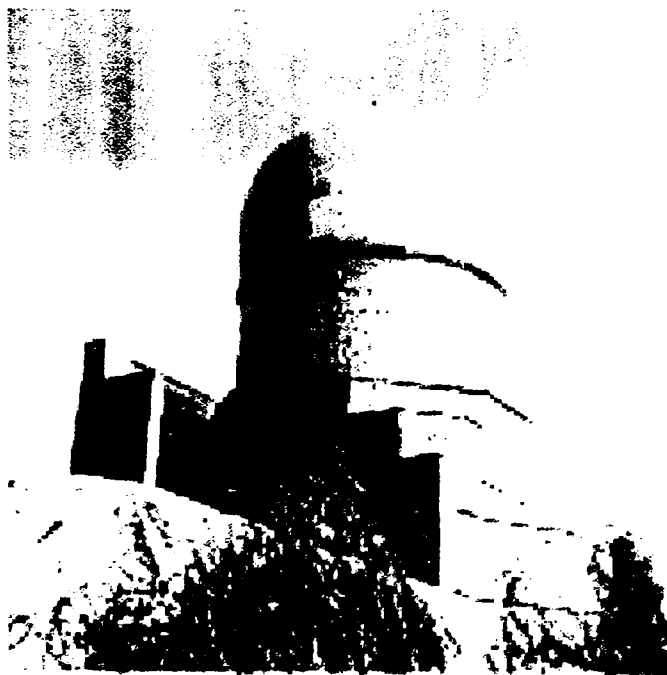


Fig. 1. The stone structure, "Santogun 2".



Наккошликда ҳам рангларнинг ана шу хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда иш кўриш лозим бўлади. Агарда ишланадиган нақш ёруғрок жойга кўйиладиган ёки ишланадиган бўлса, ранг тусларини бироз тўқроқ олиш мумкин. Аксинча, бир оз ёруғлик нурлари камроқ тушадиган ерларга жойлаштириладиган бўлса ёруғрок кўринишдаги ранг тусларидан фойдаланилади.

Тайёр нақш намуналарини бўйшда бир рангнинг бир неча хил туслари қўлланилади. Бунда ок бўёк асосий ўринни эгаллайди. Акварел бўёқлари билан коғозга ишланган нақшларни ранглаётганда эса сув - ранг тусини очлаштирувчи восита сифатида ката аҳамиятга эгадир.

Шуни эсда тутиш лозимки, айрим бўёқларни бир-бирлари билан аралаштиришда баъзи бир эҳтиёж чораларини кўриш лозим бўлади. Чунки, тўқ ранг тусига эга бўлган бўёк таркибига бошқа ранг аралаштирилса унинг туси ҳам тўқлашади. Бу эса ўз навбатида ранг тусини тиниклик даражасига таъсир кўрсатади. Айниқса, мой бўёқларида ишланган нақшларнинг туслари кейин-чалик тўқлашиб, қорайиб кетишга мойил бўлади. Агарда нақшлар узок вақт сақлаш учун мўлжалланган бўлса, уларни иложи борича очик ранг тусларида бўйаш тавсия этилади. Умуман олганда нақш сиртига иложи борича қуёш нурн тушмайдиган бўлиши лозим. Шунингдек, нам ҳаво ёки сув тегиши ҳам нақш-нинг узок муддатга сақланиши учун жиддий тўсик бўлиши мумкин. Умуман олганла бадий наккошликда ана шу шароитларни ҳисобга олиш керак бўлади.

Бадий наккошликда қуйидаги ранглар ва уларнинг тусларидан кенг қўламда фойдаланилади:

*Зангори ранглар ва уларнинг туслари* (оч зангори, зангори, тўқ зангори, оч ҳаво ранг, ҳаво ранг, тўқ ҳаво ранг, мовий, кўк)

*Сарик ранглар ва уларнинг туслари* (оч сарик, сарик, тўқ сарик, сарғиш, лимонли сарик, кадмийли сарик, сарғиш зарғалдоқ)

*Кизил ранглар ва уларнинг туслари* (оч кизил, кизил, тўқ кизил, оч ва тўқ қирмизи, қирмизи, алвон ранг, оч ва тўқ зарғалдоқ, зарғалдоқ ранглар ва бошкалар)

*Яшил ранг ва уларнинг туслари* (оч ва тўк яшил, яшил, сарғиш яшил, тўтёйи (тўтаки), зайнови (чиройли ўткир ранг яшил), зумрад ранг, кўкиш яшил)

*Бинафша ранг ва уларнинг туслари* (оч ва тўк бинафша, бинафша, сиёҳ ранг, кўкиш бинафша, кизқиш бинафша ва шу кабилар)

*Жигар ранглар ва луранинг туслари* (оч ва тўк жигар ранг, жигар ранг, кизғиш ва сариш жигар ранг, қорамтир жигар ранг ва бошқалар)

*Қора ранг ва уларнинг туслари* (оч ва тўк қора, қора, оч ва тўк кул ранг, кул ранг ва шу кабилар)

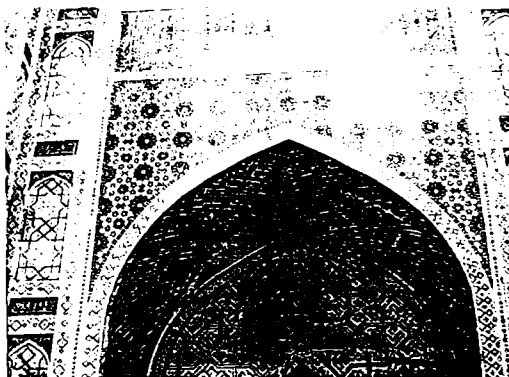
Юқорида кўрсатиб ўтилган ранглар ва уларнинг туслари кўпинча бадийий нақш калоритини белгилашда юқори ўринда туради. Шунга кўра ранг муҳити бирор бир аниқ ранг туси калоритига бўйсундирилади. Масалан, жигар ранг, хаво ранг, сарғиш ёки кизғиш ранглар муҳитида ишланган нақш композициялари шулар жумласига киради.

## VI-БОБ. ГИРИХ НАҚШ КОМПОЗИЦИЯЛАРИ ТУЗИШ.

Нақш композицияларини ҳосил қилиш ва уни ранглашда

Corel Draw Graphics Suite дастуридан фойдаланиш

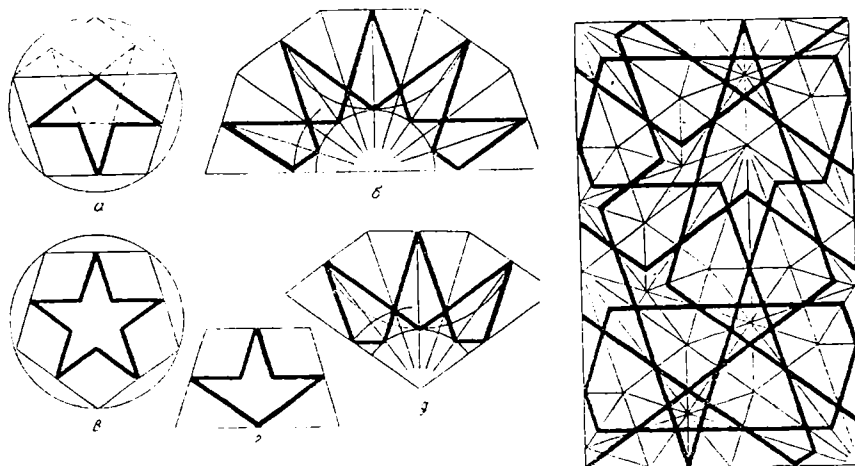
Ўрта Осиё халқ амалий санъати қадимдан машҳур. Ота-боболаримиз яратган нодир санъат асарлари, улар қурган мухташам бинолар, архитектура ёдгорликлари ҳозирги қунгача ўз мафтункорлигини йўқотмаган. Хатто чет эллик сайёҳлар ҳам қадимий ёдгорликларни кўриб



20-расм.

лол қолмоқдалар. Булар жумласига Бухородаги Исмоил Сомоний мақбараси, Калон минораси. Самарқанддаги Шохи-зинда мақбараси, Гўри Амир мақбараси, Улуғбек, Шердор, Тиллақори мадрасалари қиради. Юзлаб халқ меъморларининг қўллари билан яратилган жонли нақшлар кишиларга кўтаринки рух бағишлайди. Чунончи, Улуғбек мадрасасини томоша қилар

21-расм



эканмиз, унинг таълим-тарбия мақсадида бунёд этилганлиги наққошлар безаги оркали сезилиб турибди. Мадраса безагидаги бир-бирини кесиб ўтган беҳисоб чизиклардан ташкил топган нақшлар чараклаб турган юлдузларни эслатади. Ана шу кўп бурчакли ва киррали юлдузлардан ташкил топган геометрик нақшлар гирих деб юритилади. (21-расм)

Ўрта Осиё ва яқин Шарқ мамлакатлари безак санъатида гирих IX-XX асрларда равнақ топган. Археология фанининг маълумотларига қараганда Ўрта Осиё безакларида гирих нақшини вужудга келиши VIII асрнинг бошларига бориб такалади (Варахша ганч ўймакорлик намуналари, Муғ тоғидаги топилмалар - Сўғд қалъаси). Зарафшон водийси, Хива (IX-XII асрлар)даги археологик топилмалар, XIV- XVII ўрта асрларга оид Бухоро, Самарқанд, Хива шаҳарларда масжид, мақбара ва саройларини безашда гирих кенг қўлланилган. Аник фанлар ва қурилиш ишларидаги мувафаккиятлар ушбу безак санъатидаги мавхум геометрик шакллар учун йўл очиб берди.

Гирях – форсча чигал, тугун деган маънони англатади. Гирях мураккаб нақш турига киради. Геометрик нақш муайян тақсимларга эга бўлади. Ҳар бир тақсимнинг ўз тузулиши мавжуд бўлади. Гирях қатъий қонуниятга эга мураккаб шакллар асосида такрорланади. Демак, ҳар бир гирих хандасавий (геометрик) қонуниятлар асосида вужудга келади. Гирях ўзининг мураккаблиги, аник қонуниятга эга бўлганлиги ҳамда кўркамлиги билан бошқа нақш турларидан ажралиб туради.

Гирях қатъий қонуниятга эга мураккаб нақшдир. Уста ислимий нусха чизишда истаган томонга навдаларни йўналтириши мумкин. Агар маъқул бўлмаса ўчириб бошқа ёққа йўналтириб бўш ўринларни гул, Кунча ёки барглар билан тўлдириш мумкин. Лекин гирих нақшини чизишда уста чизаётган гирихга тобеъ бўлиб қолади. Чунки ҳар бир гирих хандасий (геометрик) қонуниятлар асосида вужудга келади. Хандасий нақшлар Ўрта Осиё ва яқин шарқ мамлакатларида жуда кенг тарқалган. У ўзини мураккаблиги ва аник қонуниятга эга бўлмаганлиги, кўркам ва вазминлиги билан совлат тўкиб туради. Бирон иншоотни безашда гирих билан ислимий биргаликда қўлланган

бўлса, биринчи бўлиб кўзимизга гирих ташланади. Композицияда гирих етакчи ўринни, ислимий эса тўлдирувчи ўринни тутади. Шу сабабли гирих билан ислимий биргаликда қўлланган композицияда ислимий гирих чизихини кесиб ўтмайди. Гирих биринчи, ислимий иккинчи планда туради. Ҳар бир халқни ислимий ёки оддий ўсимликсимон нақшларини кўрсак улар бир-биридан ажралиб туради. Чунки, ҳар ерни ўзига хос манзараси ва ўсимлик дунёси нақшида акс этиб туради. Бундан маълум бўладики, ислимий нақшлар географик характерга эга бўларкан. Гирихнинг Яна бир афзаллиги шундаки, у байналминал, географик характерга эга эмас: шу боис у ватан танламай ер юзининг ҳамма китъасида ўз-ўрнини топа олади.

Гирих Ўрта Осиёда ва Яқин Шарқда кенг тарқалган мураккаб нақш тури бўлиб, XII-XVI асрларда айниқса, Ўрта Осиёда жуда кенг тарқалган, тараққий этган. Гирих яна Покистонда, Туркия, Испания, Япония каби мамлакатларда ҳам яхши ривожланган. Дунёда гирихнинг энг кўп тарқалган жойи Ўрта Осиёдир.

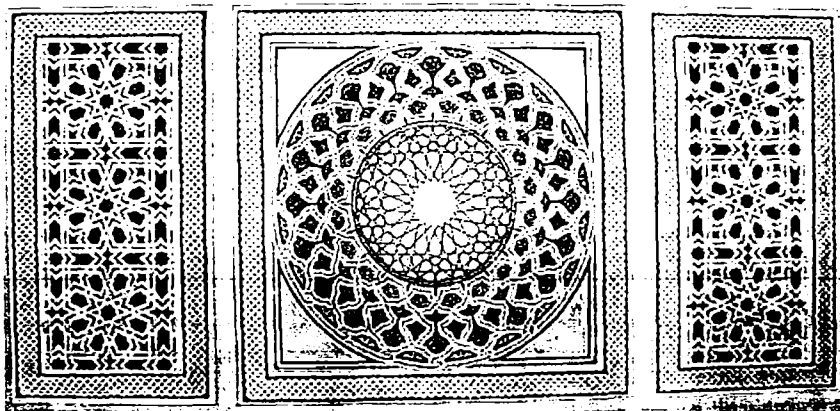
Биз гирих композициялари билан архитектура ёдгорликларидан тортиб, китоб муковаларигача безатилганлигини гувоҳи бўламиз. Ўша давр учун гирихни чизмачилик асбоблари, математика формалари асосида ишланиши катта илмий кашфиёт эди.

Шарқнинг машҳур олимларидан Абдулвафо ал Бузжоний (940-998) ўзининг китобларида 20 га яқин геометрик нақшлар ечими тўғрисида ёзиб қолдирган. Бу китобларда гирихлар ечимининг баъзи осон йўллари тушунтириб ўтилган. Бу китоб ҳозирда Париждаги музейларнинг бирида сақланмоқда. Абдулвафо ал Бузжоний асарларида гирихлар хақида маълумот берилган бўлсада, уларнинг кўпчилигини ечими ҳали ҳам жумбоқлигича қолган. XVIII асрга келиб гирих санъати жуда кам ишлатиладиган бўлди. Гирихчи усталар ниҳоятда кам қолган, уни чизиш қийин бўлганлиги туфайли ҳамма усталар ҳам чиза олмаганлар. Ўша даврларда гирих нақшини яхши билган усталар етук усталар бўлиб ҳисобланган. Шундай усталардан бири Уста Ширин Муродовдир. У янги гирихларни осонлик билан чиза олган ҳамда ўз ўрнида

усталик билан кўллай билган. У ўз даврида гирихни пири хисобланган. Санъатшунос олимлар Л.Ремпельнинг “Панжара” ва “Архитектурный орнамент Узбекистана”. М.Булатовнинг “Геометрическая гармонизация Средней Азии IX-XV веков” каби асарларида гирих хақида батафсил ёзиб ўтганлар.

Замонамизнинг гирихкор усталаридан бири Зокир Боситхоновдир. Уста педагог, Ўзбекистон Бадий Академияси Санъатшунослик илмий-тадқиқот институти фахрий доктори Зокирхон Боситхонов гирихга оид нақш сирларини асосан меъморий бинолар қурилишида чуқур эгаллади. Унинг 1974 йилда Ойбек номидаги Ўзбекистон тарихи музейи, 1975 йилда Москва шаҳридаги ВДНХ, 1976 йилда Амалий безак санъати музейи учун ишланган гирих намуналари юксак моҳорати ва бадий иқтидори билан намоён бўлади.

Зокир Боситхонов 1945 йилдан буён гирихлар тўғрисида изланишлар олиб бориб, уларнинг хилма-хил қонуниятларини кашф этиб келмоқда. У гирих санъати сир-асрорларига бағишланган қатор мақолалар муаллифи ва



22 -расм.

илмий анжуманлар қатнашчиси. Зокир Боситхонов гирих бўйича ҳозирги даврда ягона мутахассисдир. Уста 2001 йилнинг январь ойида шахсий кўргазма ташкил этди. Унинг кўргазмасидан ўрин олган 85 дан ортиқ хилма-хил гирих композициялари санъат ихлосмандларида катта таъсурот қолдирди. Уста 400 га

якин гирих намуналарини яратган. Айниқса, устанинг айланага гирих чизиш борасида олиб борган изланишлари тахсинга лойиқдир.

Ҳозир республикаимизда таланти амалий санъат усталари Махмуд Усмонов, Махмуд Тўраев, Анвар Илхомов (22-*расм*), Комил Каримов, Умар Тохиров, Зиёвиддин Юсупов, Ўаётилла Абдуллаев ва бошқалар замонавий мухташам биноларни безатишда қўлланган гирихлари ўзининг соддалиги ва гўзаллиги, ечимининг оригиналлиги ва мукамаллиги билан ажралиб туради.

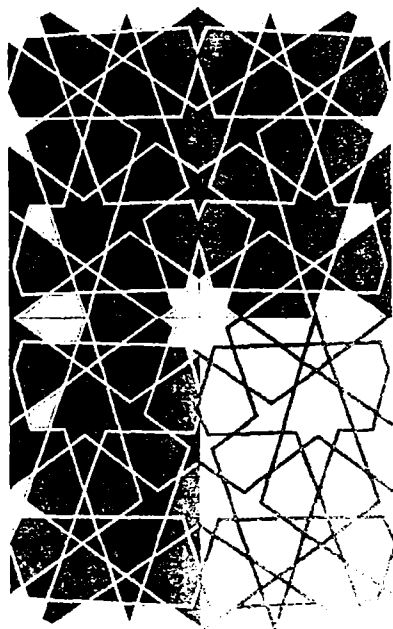
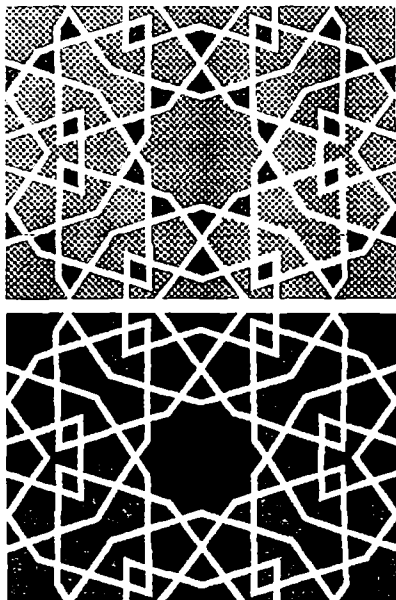
### **Нақш композицияларини ҳосил қилиш ва уни ранглашда Corel Draw Graphics Suite дастуридан фойдаланиш**

Corel Draw профессионал дастури график ишлар учун қулайликлар яратади. Бу дастур график дизайн саҳифаларини ишлаб чиқиш, фотосуратларни таҳлил қилиш ва вектор анимацияси борасида кўплаб имкониятлар яратади. Дастур сизга ўз композициянгизни яратишда ва уни бажаришда керак бўлган ҳаракатларни бир неча бор қисқартиради. Масалан, янги элементлар: эллипс, тўғри бурчак ва эгри чизиклар орқали «сичқонча» тугмасининг икки мартта босилиши натижасида сизга керакли ўлчам ва бурилиш бурчагига эришасиз. Шунингдек сиз қисқа вақт ичида Web анимацияни (саҳифани ҳаракатга келтириш) яратишингиз мумкин.

Нақш композицияларини тузиш ва ранглашда Corel Draw профессионал график дастури жуда катта қулайликлар яратади. Ушбу дастур орқали қисқа вақт ичида нақш композициясини турли тусда ранглаб, ўзингизга ёққан колоритни танлаб олишингиз мумкин. Бу жараёни гирих нақш композициясини ҳосил қилиш ва ранглаш орқали кўриб чиқамиз.

Corel Draw 11 дастурини ишга тушириш учун унинг ёрлиғи расмини иш столидан топиб, устига сичқонча кўрсаткичини олиб келинади, сичқончанинг чап тугмасини икки мартта босилади. Агар бу расмчани экрандан топа олмасангиз қуйида жойлашган масалалар понелидаги «Пуск»\_менюси устига сичқонча кўрсаткичини олиб келиб, чап тугмасини бир мартта босилади. Қуйидаги ойна намоён бўлади: Намоён бўлган рҒйхатдан «**программы**» қисминни танланг. Ёнг томондаги рҒйхатдан Corel Draw 11 қаторини топинг ва устига

сичкончанинг чап тугмасини бир мартта босинг. Бу амалларни бажаргандан сўнг Corel Draw 11 дастури ишга тушади «Файл» менюсидан «импорт» буйруғи танланади ва экранда куйдаги ойна намоён бўлади: Керакли расмни танлаб олиб, уни «импорт» қиламиз.Экранда танланган расм, яъни гирих композицияси пайдо бўлди «Масштаб» тугмачаси орқали гирих нақшининг бир бўлаги катталаштириб олинади. Шу бўлакни «инструмент» менюсидаги «свободная рука» иш курули билан чизиб олинади. Чизилган чизиклар бирикмасини «редактировать» менюсидаги «дублировать» буйруғи орқали кўпайтириб, кейин уларни бириктириб оламиз. Куйдаги гирих композицияси ҳосил бўлади. Бириктириш Shift орқали менюдаги «группа» тугмаси билан бажарилади Кейин «эффект» менюсидаги «конгур» очилади. ва «сдвиг» га керакли ўлчам кўйилиб, «принять» тугмаси босилади. Шунда гирих композицияси қалинлиги ҳосил бўлади. Сўнгра «компонавать» менюсидаги «разбит на части» буйруғи бажарилади ва ўртадаги чизик белгилаб олиб ташланади. Кейин композициянинг четига ҳошия чизиб,





уни «Shift» орқали гирихга бириктирилади ва менюдаги «комбинировать» тугмачаси босилади. Энди хоҳланган ранг пиктограммаси босилади. Мана гирих композицияси бир усулда рангланди. Ранглашнинг яна бир усули: объект танланиб , «Shift» орқали фон ҳам белгилаб олинади. Менюдан «обрезка» тугмаси босилади. Сўнгра объектни олиб ташлаймиз ва заминни (фонни) белгилаб оламиз. Менюдан «разбить на части» тугмаси босилади. Сўнгра гирихнинг ҳар бир бўлаклари турли рангда бўялади. Ниҳоят биз хоҳлаган колоритдаги гирих композицияси ҳосил бўлди.

## VII-БОБ. БАДИИЙ ЛОЙИҲАЛАШ ҲАКИДА МАЪЛУМОТ

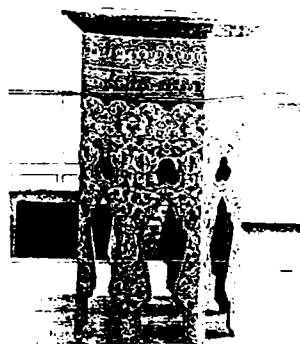
### Ашёларга бадий ишлов бериш. Уй-рўзғор буюмларини нақшлаш.

Халқ амалий безак санъати ўзининг қадимий ва жозибалилиги билан кишиларни қалбидан чуқур жой ошиб келмоқда. Айниқса, наққошлик санъатимиз анъаналарга бойдир. Наққош усталаримизнинг иш услублари ранг-баранг ва серкирралиги билан ажралиб туради. Наққош ўз ишида рангларнинг табиий жилосидан, бежирим шаклдан, материал фактурасидан моҳирлик билан фойдаланиб ёрқин нфодаликка эришади.

Инсоният ўзи учун зарур ҳисобланган барча кийим-кечак, рўзғор ва уй анжомларини доимо такомиллаштириб беради. Шунинг билан бирга, ҳар қандай бадий безатилган буюм ва жиҳозларнинг ўз безатилиши усуллари ва материалларга бадий ишлов бериш ёсқичлари мавжуд. Бундай безак ва ишлов берилиб ясалган буюмлар кишиларга эстетик завқ бағишлаб, ҳаётга бўлган муҳаббатларини янада оширади. Қўли гул усталаримиз томонидан сайқал топаётган наққошлик, заргарлик, пишқоччилик, каштачилик, ганчкорлик, ёғоч ўймакорлик буюмлари нафақат бугунимиз, балки, келажак авлодларимизнинг ҳам тарихий бойликлари, маънавий қадриятлари бўлиб ҳисобланади.

Биноларни нақшлаш билан бирга шакл, уй-рўзғор буюмларига ҳам нақш бериш ҳунари ривож топиб борган. Ўрға аср миниатюралари ана шундан далолат беради. Нақшли буюмлар авлоддан-авлодга ўтиб келган, ҳам бадий жиҳатдан, ҳам хизмат қилиш нуқтан назаридан такомиллашиб борган ва узок муддатли синовларга бардош берган. Улар одамларнинг рухий, ахлоқий ва жўшқин ҳаёти билан узвий боғлиқ бўлган. Ўзларининг шакл-шамойиллари, ранг-баранглиги, нафислиги, пишқиллиги жиҳатдан ягона композицион маъно касб этиб, турмушга осонлик билан сингиб кетган. Хонтахталар, қутичалар, қаламдонларга жило ва безак беришда ҳаммуний бир қоидага таяниш, нақшлар талқинидаги бир-биринга яқинлик худди хана шундан келиб чиқади.

Накшли ёғоч биноларни безашда муҳим роль ўйнаган. Шу билан бирга у рўзгор буюмларини ясашда ҳам кенг қўлланилган. Жумладан, жавон, кути, каломдон, серхашам хонтахталар, миллий мусика асбоблари, шунингдек, XIX аср иккинчи ярми ва XX аср бошларида Европа шаҳарлари аҳолисига манзур бўлган кўп қиррали курсилар кенг қўлланилган.



25 -расм

Сўнги асрларда ўзбек ўймакорларининг тасвирий услублари хилма хил бўлган. Юпқа рельефли накшларнинг турлари бой ва хилма хил бўлишига карамай, усталар уларни асосан учта композицияли услуб гуруҳларига бўлишади: *бағдоди*, *ислими* ва *паргори*. Ҳар бир гуруҳнинг ўзига хос безак мавзулари ва композицион тузилиши, ўймакорлик услублари ва накшли рельефнинг таъсир кучи уларни бир-биридан ажратиб туради.

*Бағдоди* услубидаги ўймакорлик бир мунча содда геометрик чизиклардан иборат. Қадимда бағдодининг хилма хил турлари рўзгор буюмларини безашда кенг қўлланилган.

*Ислими* услубидаги ўймакорлик асосида деярли азалдан бутун Ўрта ва Яқин Шарқда маълум бўлган ҳамда кенг тарқалган классик безакнинг ислими мавзусидаги хилма-хил ўсимлик ва ўсимликсимон геометрик шакллар ётади. Бу хил безакларнинг шакл ва композиция жиҳатидан ўзларига хос катъий қонун-қоидалари бор. У бир текисда, Қунча, барг, гуллар билан қопланган серхашам шохлардан иборат бўлиб, бошқа шу хилдаги шаклларга чатишиб кетган бўлади. Ислими накши юпқа рельефли ўймакорлик тарзида танланган фон бўйича ишланади. Қўпинча рельеф билан фонга яхшилаб сайкал берилади.

Нозик фонли ўймакорликнинг махсус турларидан бири *паргори* услубидир. бу услуб асосида доира, тўртбурчак ва учбурчаклардан иборат геометрик тўқима яъни композиция ётади. Паргорининг намуналари Тошкентлик истеъдодли наққош, Мехнат Қаҳрамони Сулаймон Хўжаев ҳамда қўқонлик машҳур усталар-Ўайдар Нажмитдинов ва унинг ўғли Кодиржон

Ҳайдаровнинг ижодида ўз аксини топган. Бу уста ўймакорликнинг барча турларини, жумладан, терма ўймакорлик услубини эгаллаган, кўп ҳолларда паргори ва ислими усулларини биргаликда қўллайди.

Ўзбекистоннинг анъанавий меъморчилигида наққошликдан нафақат бино безакчилигида, балки ёғоч дан ясалган буюмларни безашда ҳам кенг қўлланилган. Буларга мебеллар, совғалар, мусика асбоблари ва уй-рўзгор буюмлари киради (кутича, хонтахта, стол, стуллар, шахмат стол, туздон, нон идиш, қошиқ, лаган, сандиқ ва ҳ.к). (24-расм)

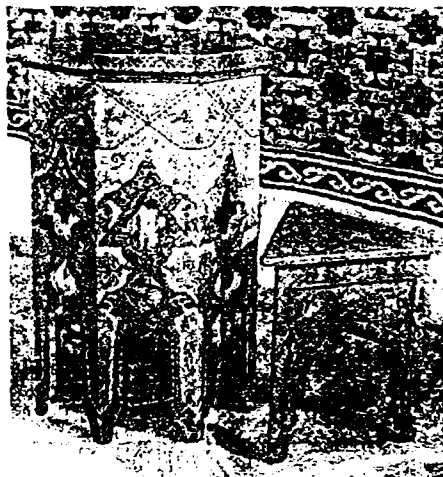
Уй-рўзгор жиҳозларига бадий ишлов бериш асосан уларга нақш намуналарини тушуриш, пардозлаш кишидан анчагина малака ва нозикликни талаб этади. Зеро



24-расм

ёғоч буюмларини нақшлашдаги халқ усталаримизнинг ютуқлари улкандир. Уларнинг ижод намуналари турли музей, кўرғазма заллари, бадий салонлардан кенг ўрин олган. Шу билан бирга, бу санъат намуналарини нафақат республика миқёсидаги кўрғазмаларда, балки, нуфузли чет эл кўрғазмаларида ҳам юқори ўринларни олиб қайтган. Халқ амалий санъатининг, асосан наққошлик санъатининг нуфузини оширишда халқ усталари О.Қосимжонов, Ё.Рауфов, А.Болтаев, С.Норқўзиев, А.Азимов, А.Исаев, Б.Абдуллаев, Т.Тўхтаҳўжаев, Ж.Ҳакимов, Т.Ахмедов, К.Каримов, М.Тўраев, А.Илҳомовларнинг хизматлари катта. (25-расм)

Ёғоч буюмларни нақшлаш учун куйидаги асбоб-ускуна ва материаллар керак бўлади: ёғоч белчалар, жилвир, коғоз, бўр, писта, кўмир, синька, дока, хитой коғози, нина, алиф, елим, курук кукунли бўёқлар. олтин ва кумуш кукунли бўёқлар, лак. 1-20 номерли мўйқалам лар, муштабель,



25-расм

идишчалар ва бошкалар. Нақш ишлаш учун кайин, кора кайин, терак, карағай, нок, ёнғок, ДСП ва бошка ёғоч лар танланади. Ёғоч буюмларини нақшлаш учун яна шпаклёвка, хока ва ахта тайёрланади. Нақкошликда ишлатиладиган бўёк турлари куйидагилардан иборат: курук бўёк, гуаш, акварель, эмульсия бўёк, минерал бўёк, мойбўёк, темпера бўёқлари. ёғоч буюмларини нақшлашда энг кўп қўлланиладиган бўёк гуашдир. Бўёк зарур қуюкликда ва тиникликда тайёрланиши лозим. Бунинг учун ок бўёкни бошка бўёқлар билан аралаштириб, керакли рангни топа билиш мухим аҳамиятга эга. ёғоч буюмларига бадий ишлов беришда аввал буюмни жилвир коғози билан жилвирланади. Сўнгра унга алиф мойи ёки дурадгорлик елими сурилади. ёғоч нинг уланган ерлари ва чокларига шпаклёвка суриб чикилади. Шпаклёвка куригач, майда донали жилвир коғоз билан буюм сатхи силликланади. Буюмга ахта ва улги ёрдамида нақш туширилади. Буюмга сатхидаги нақшлар рангланиб пардозланади, ҳамда рангсиз лак билан лакланади. Лакларнинг ранги тоза ва тиник бўлиши керак. Бунда рангсиз, спиртли ва смолали лаклардан фойдаланилади.

### Ёғоч буюмлар қуйидаги кетма-кетликка асосан нақшланади:

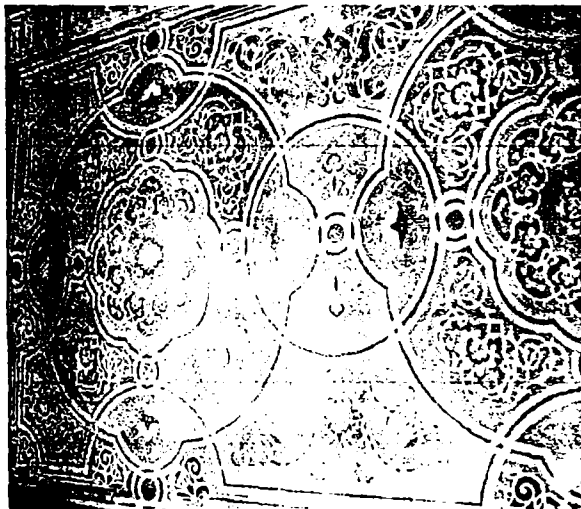
1. Ёғоч нинг турлари ва унинг хусусиятлари ҳақида маълумот.
2. Шпаклёвка тайёрлаш. Шпател ёрдамида юзани шпаклёвкалаш.  
У қуригандан сўнг қум қоғозда силликланади.
3. Буюм юзасига мослаб нақш композициясини тузиш. Тузилган нақш нусхасини ахта ва хоқа ёрдамида буюм юзасига туширилади. Сўнг тушган нусхани қаламда яхшилаб чизиб чиқилади.
4. Танланган колорит бўйича нақш композициясини ранглаш. Нақш бирор гаммада масалан, яшил, зангори, жигар ранг, пушти, лимон рангларда бўладиган бўлса, шу ҳуқумрон рангга бўйсундирилади. Иш давомида ранглар гармонлисига, фактурага ва контрастликка эътибор бериш керак.
5. Композицияни пардозлаш. Сиёҳ-қалам, тарғил, тароҳ тортилади. Пардоз ранги композиция колоритига мос равишда танланади.
6. Буюмни лаклаш. Лаклаб бўлингандан сўнг оби тортилади.

## VIII-БОБ. ИНТЕРЪЕР ВА ЭКСТЕРЪЕРНИ БАДИИЙ ЛОЙИХАЛАШ. Биноларни нақшлаш методлари.

Ўзбекистон халқ усталари ижодида меъморий безак санъати катта ўрин эгаллайди. Биноларни гулдор қилиб қуриш аънаналари ва маҳаллий қурилиш ашёларининг нафислик, бадийлик хусусиятларини теран бериш, шунингдек, Ўрта ва Яқин Шарқда ганч-алибастр, турли хил тош сополларнинг кенг тарқалганлиги бу қадимий санъатнинг мустақкам асосини ташкил этади. Самарқанд, Бухоро, Хива, Шаҳрисабз ва бошқа шаҳарларнинг оламга машхур ёдгорликлари ўрта аср рассомлари ва меъморлари, наққошлари ва хаттотлари, ўймакорлари ҳамда кулолларининг юксак маҳоратидан далолат беради.

Сопол қопламалар (жимжимадор қилиб ёшиқ териш, қўшма ва ўйма кизгиш сопол, ёркин ранг-баранг қошин), нақш ўйилган тош ва мрамрлар, меъморий безакларнинг энг пишиқ, кўпга чидайдиган, шунингдек, энг кўп меҳнатталаб қимматбаҳо турлари бўлиб, деярли барча ҳолларда сарой, қаср, масжид, макбара каби қурилишлар билан боғлиқ. Наққошлик, ганчқорлик, ёғоч ўймакорлиги жозибали ҳамда бир мунча арзон безак бўлганлиги сабабли қарийиб XX асргача кишиларнинг турар жойларини жиҳозлашда анчагина кенг қўлланилган.

XIX аср охири ва XX аср бошларида ҳозирги Ўзбекистон ҳудудида бадий меъморчилик



26-расм

мактаблари юзага келган. Улар нафақат ўзларининг ҳажм-режали композициялари билан, балки безакли жихозларнинг Қоят нафислиги билан ҳам диққатга сазовор эдилар. Бу мактабларнинг композиция услуби ва ранг беришдаги фарқни англаш учун Фарғон ва Хоразм нақшу нигорларини таккослашнинг ўзи кифоя. Фарғон водийсида четлари чиройли қилиб айлантирилган, ичига ислимий шакл туширилган ва кизил ҳамда яшил бўёқлар билан жилоланган турунжлар афзал турса, Хоразмда наққошлар бутун юзани геометрик нақшлар билан тўлдириб, мовий ва норанж рангли бўёқ беришни хуш кўрганлар. Тошкент нақшлари эса ўзининг нафислиги ва ранглар-нинг майинлиги, аниқ бир колоритга катъий риоя қилиниши, геометрик ва ўсимлик-симон нақшларнинг кўп ишлатилиши билан ажралиб туради. Нақшлар кўпинча яшил гаммада ишланади.26-р.

Турар жой биноларининг деворларида гулли бутоклар, дарахтлар, гулдонли гулдасталар акс эттирилган,шифтлари эса турли-туман нақшлар билан безатилган. Деворлар узунасига уч қисмга бўлинган; панель қисми, ўрта (энлирок) қисми ва энг юқори қисми, яъни фриз.

Йирик ҳажмдаги нақш композициялари, одатда, деворнинг ўрта қисмига жойлаштирилган. Унвонли ёзувларни ҳам айнан шу қисмда битиш кўзда тутилган. Фриз эса геометрик нақшлардан (гирих) иборат бўлган. Деворларнинг шифтга туташган жойида ганчли карниз - шарафа ўрнатилган. Шифт эса бир неча айрим-айрим бўлақларга бўлиниб, улар ўртаси ўйиб ишланган ганчли куббалар билан безатилган. Бу жойлар хавзак деб аталган. Хавзакларга турунжлар, ислимий ёки геометрик нақшлар туширилган. Халқ усталарининг биноларни безашда қўллаган бу усуллари, одатда, барча сажлағох ва жамоатчиликка мўлжалланган биноларда қўлланилган.

Бу тоифа нақшлаш ишлари куйдаги тартибда олиб борилган; яхшилаб ишлов берилган силлик юзага ахта ёрдамида нақш композициясини тушириш ва уни қизиб чиқиш, шундан кейин жило бериш бошланган. Наққош ҳамма шаклларни мос равишда ранглаб бўлгач, нақшларни пардозлаш (сиёҳ қалам. тарғил. тарок) билан ўз ишига хотима ясаган.



Маҳаллий меъморчиликнинг архитектура конструкцияларига ва деталларига таркибий боғланган нақшлар бутун иншоатга мукамаллик ва ўзига хослик бахш этган. Бу даврда яратилган нақшу нигорлар ўзларининг пухта мутаносиблиги, рангларининг уйғунлиги ва бичимларининг ўта нафислиги билан диққатга сазовордир.

Юртимизда мустақиллик қарор топгандан кейин, ҳар соҳада бўлгани каби ўзбек халқ Амалий безак санъатида ҳам катта ўзгаришлар юз берди. Соҳага эътибор кучайди. Аجدодларимиз қолдирган маданий меросимиз қадирлана бошланди. Республикаимизга замонавий технологияларни кириб келиши натижасида архитектура меъморчилигимиз батамом янги кўриниш кашф этди. Баланд, ҳашаматли бир-биридан чиройли архитектура иншоатлари қурила бошланди. Бу иншоатларни безаш албатта замонавий услубда олиб борилди. Лекин халқ усталаримизнинг услублари ҳам тадбиқ этилди.

## ТЕСТ САВОЛЛАРИ

1. Ўзбек халқ Амалий санъат турларини санаб беринг.
  - а) Наккошлик, ганчкорлик, ёғоч ўймакорлиги, кулолчилик, зардўзлик
  - б) Рангтасвир, каламтасвир, графика,
  - в) Хайкалтарошлик, миниатура, мазаика,
  - г) Ганчкорлик, ёғоч ўймакорлиги, графика, сграффито
2. «Наккошлик» санъатида ишлатиладиган терминлар қайси каторда кўрсатилган?
  - а) кундал, меҳроб, ахта, бофта, намоён, сангина, пастел
  - б) Этюд, натура, мольберт
  - в) кундал, меҳроб, ахта, бофта, намоён, шобарг
  - г) сангина, пастел, ретуш, соус
3. Гирихнинг таърифи қайси каторда тўғри кўрсатилган?
  - а) Оддий элементлардан тузилган ислимий нақш
  - б) Наво нақш композицияси
  - в) «тугун» деган маънони англатиб, хандасий (геометрик) нақшдир.
  - г) а ва б катор тўғри кўрсатилган
4. Наккошликда ишлатиладиган асбоб-ускуналар қайси каторда тўғри кўрсатилган?
  - а) стек, каркас, пластилин, ховонда, ганч, скальпел
  - б) калам, мўйкалам, гуаш, калька, темпер, акварель
  - в) Холост, мойбўёк, мўйкалам
  - г) қоғоз, акварель, мўйкалам, калам,
5. Тошкент нақкошлик мактаби намоёндаларини кўрсатинг?
  - а) А.Болтаев, О.Ёкубов, Э.Сапаев, Уста Ширин Муродов, Т.Арслонқулов
  - б) А.Илхомов, К.Каримов, М.Тўраев,
  - в) О.Қосимжонов, Ё.Рауфов, Ж.Хакимов, Т.Тўхтажўжаев
  - г) б ва в каторда тўғри кўрсатилган.
6. Жигарранг қайси ранглардан ҳосил бўлади?
  - а) кизил ва бинафша
  - б) кора ва кизил
  - в) зарғалдок ва хаворанг
  - г) яшил ва кизил
7. Ахта нима?
  - а) нусха кўчириш учун ишлатиладиган, нақш йўллари тешилган шаффоф қоғоз.
  - б) елимли бўёқ тури.
  - в) доира шаклидаги нақш

г) нақшли тушириш учун қора ёғоч қуқуни

8. Қандай нақш турларини биласиз?

- а) офорт, батал
- б) шобарг, ойгул, меҳроб
- в) Наво, турунж, намоён, гирих, ислими
- г) а ва б қаторда тўғри кўрсатилган

9. Ритм иборасининг таърифи қайси қаторда тўғри кўрсатилган?

- а) Ўлчовларнинг бир-бирига мос келиши (мутаносиблик)
- б) Нақш, безак элементларининг маълум тартибда бир текисда такрорланиши
- в) Ранглар қарама-қаршилиги
- г) Ранг туси

10. Гирихчи усталар қайси қаторда кўрсатилган?

- а) Уста Ширин Муродов, А.Илхомов, М.Тўраев, К.Каримов
- б) Ў.Тансиқбоев, М.Набиев, С.Абдуллаев
- в) Уста Ширин Муродов, З.Боситхонов, А.Илхомов
- г) А.Болтаев, О.Ёқубов, Р.Машарипов

11. Самарқанддаги тарихий обидаларни кўрсатинг?

- а) Кўкалдош, Абул-Қосим мадрасалари, Тилла-Шайх, Шайх-Зайниддин масжидлари
- б) Минораи Калон, Самонийлар макбараси, Чор Минор
- в) Тиллақори, Шердор, Улуғбек, Шохи-Зинда мадрасалари, Ал-Бухорий макбараси
- г) Калта-минор, Ичан қалъа

12. Амалий санъатга оид иборалар қайси қаторда жойлашган?

- а) Зардўз, қуллол, қаштачи, ўймакор, наққош
- б) Хайкал, портерет, манзара
- в) интерьер, экстерьер, декорация
- г) ретуш, соус, пастел, кошин, кигиз

13. Мадохилни таърифини келтиринг?

- а) Наво нақши
- б) Хандасавий нақш
- в) Доира шаклидаги нақш
- г) Чапу-рост такрорланувчи лоласимон хошия нақши

14. Хива наққошлик мактаби намоёндаларидан қимларни биласиз?

- а) Ж.Ҳакимов, Т.Тўхтаҳўжаев, А.Илхомов
- б) О.Қосимжонов, Ё.Рауфов, З.Боситхонов
- в) А.Болтаев, О.Ёқубов, Р.Машарипов, Э.Сапаев
- г) Ш.Муродов, Т.Арслонқулов, С.Норқўзиев

15. Меъморликка оид ибораларни топинг?
- интерьер, барельеф, орнамент
  - арка, пешток, айвон, минора
  - сграфитто, графика, қаламтасвир
  - эстерьер, декорация, файе
16. Ранг калорити деганда нимани тушунаси?
- ранглар карама-қаршилиги
  - ранглар мутаносиблиги
  - жило бериш
  - ранг туси
17. Нилоби ранги қайси ранглардан ҳосил қилинади?
- оқ ва қўқ
  - яшил ва оқ
  - кизил ва сарик
  - кизил ва қўқ
18. Хоқа ибораси таърифи қайси қаторда тўғри кўрсатилган?
- нақшга шакл берувчи чизик
  - нақшни тушириш учун қўлланиладиган қора ёғоч қуқуни
  - Хошия нақши
  - Хандасавий нақш
19. Нақш композицияси чизиш ва уни ранглашда компьютернинг қайси график дастурларидан фойдаланиш мумкин?
- Word Microsoft Excel, Flash
  - Microsoft Power Point
  - Microsoft Access, Outlook Express
  - Corel Draw, Adobe Photoshop
20. Қайси воҳа нақшлари ўзининг нафислиги, рангларининг бир-бирига аста-секин ўтиши, аниқ бир калоритга қатъий риоя қилиниши билан ажралиб туради?
- Тошкент нақшлари
  - Хива нақши
  - Бухоро ва Самарқанд нақшлари
  - Самарқанд, Тошкент, Фарғона нақшлари
21. Нақшларни ранглашда қайси бўёқ туридан қўпроқ ишлатилади?
- Мой бўёқ, темпера,
  - Гуаш, акварель
  - Минерал бўёқлар
  - Гуаш
22. Стилизация сўзининг таърифи қайси қаторда келтирилган?
- нақшга шакл берувчи чизик

- б) номутаносиблик  
 в) нарсанинг расми, ранг ва шаклини декоратив тарзда умумлаштириш  
 г) нақш элементларининг такрорланиши
23. Нақшни тўлик пардозлаш кетма-кетлиги қайси қаторда тўғри кўрсатилган?  
 а) тарғил, тарок ва лаклаш  
 б) сиёҳ қалам, тарғил, тарок ва оби тортиш  
 в) шпаклёвка қилиш, жилвирлаш, грунтлаш.  
 г) сиёҳ қалам, тарғил тортиш.
24. Нақшни бўяш (турлаш) нимадан бошланади?  
 а) гул ва барг элементларини бўяшдан.  
 б) заминни бўяшдан  
 в) шкифта ва бофта элементларини бўяшдан  
 г) банд элементларини бўяшдан.
25. Намоён нақши таърифи қайси банда келтирилган?  
 а) геометрик (хандасавий) нақш  
 б) доира шаклидаги нақш  
 в) хошия нақши  
 г) «Кўриниш, манзара» демакдир. У мустақил нақш бўлиб, ислимий, хандасавий, гулли гирих турлари мавжуд.
27. Нақшланадиган буюмни қайси ёғочдан ясаш мақсадга мувофиқдир?  
 а) ўрик, ёнғок, тол  
 б) қайин, терак, олма  
 в) терак, карагай, ўрик  
 г) қайин, кора қайин, терак, карагай, нок, ёнғок
28. Эпиграфика нима?  
 а) бино ёки Бирон нарсага ишланган нақш  
 б) натурани ўзига қараб ишланган расм  
 в) ҳаёдан ишланган тасвир  
 г) унвонли ёзув, араб ёзувларини нақшга ўхшатиб ёзиш
29. Нақш қандай маънони англатади?  
 а) геометрик шакллардан тузилган нақш  
 б) йўл ичидаги нақш  
 в) арабча тасвир, гул деган маънони билдиради, турли шаклларнинг маълум тартибда такрорланишидан ҳосил қилинган безак  
 г) лотинча «орнамент» - безак деган маънони англатади
30. Наққошлиқда қайси ҳайвон юнгларида тайёрланган мўйкаламлар ишлатилади.  
 а) эчки, қуён

- б) бўрсик, сувсар, олмагон
  - в) кўй, ондатра
  - г) сувсар, эчки
31. Абдулла Болтаев қайси наққошлик мактаби намоёндаси.
- а) Тошкент
  - б) Фарғона
  - в) Хива
  - г) Самарқанд
32. Ахта нима учун тайёрланади?
- а) нақш тушириш учун
  - б) жило бериш учун
  - в) нусха кўчириш учун
  - г) пардозлаш учун
33. Тошкент наққошлик мактаби намоёндалари қайси каторда тўғри кўрсатилган?
- а) Уста Ширин Муродов, Т.Арслонкулов
  - б) Абдулла Болтаев, Одамбой Ёкубов
  - в) О.Қосимжонов, Ё.Рауфов, Ж.Ҳақимов, А.Илхомов, М.Тўраев
  - г) С.Норқўзиев, Уста Раҳмонкул, Ё.Рауфов, Ж.Ҳақимов,
34. Бодом гули қандай нақшга қиради.
- а) турунж нақши
  - б) намоён нақши
  - в) гирих нақши
  - г) бодом шакли такрорланишидан ҳосил бўлган содда ислимий нақш тури.
35. Бофта нима.
- а) геометрик нақш
  - б) тўкилган шаклдаги нақш
  - в) наво нақши
  - г) ранг туси
36. Тарғил иборасининг таърифини кўрсатинг
- а) нақшларни зар ҳал билан ишлаш
  - б) кичик мўйқалам билан нақш чегарасини чизиб чиқиш
  - в) нақшнинг асосий қисмини чизиш
  - г) наққошликда тарок тишларисимон пардоз бериш
37. Шоҳарг нима
- а) новда ва танобларни боғловчи нақш элементи
  - б) ислимий нақш элементи бўлиб, барглари ичида энг каттаси
  - в) геометрик нақш
  - г) елимли бўёқ тури

38. Самонийлар макбараси каерда жойлашган?
- а) Самаркадда
  - б) Тошкентда
  - в) Бухорода
  - г) Хивада
39. Гирих накши каерда кенг таркалган?
- а) Ўрта Осиёда
  - б) Туркия, Покистон
  - в) Испания ва Япония
  - г) Ўрта Осиё ва Яқин Шарқда
40. Раппорт тушунчаси таърифини келтиринг.
- а) накшнинг асосий қисми
  - б) доира шаклидаги накш
  - в) ранг туси
  - г) накш таксими бўлиб, накшнинг маълум бир шаклда такрорланувчи қисмидир.
41. Махмуд Тўраев қайси наққошлик мактабининг намоёндаси.
- а) Бухоро
  - б) Риштон
  - в) Тошкент
  - г) Қўжон
42. Интерьер сўзи нимани англатади?
- а) маълум тартибда жойлаштириш
  - б) мос деган маънони англатади
  - в) ранглаш деган маънони англатади
  - г) бинонинг ички қисм кўриниши
43. Таноб нима?
- а) нақш композициясининг тузилиши
  - б) нақшнинг рамзий маънолар номи
  - в) нақш композициясининг асосий йўл чизиғи
  - г) нақшнинг гул элементлари
44. Наққошликда контраст тушунчаси?
- а) стилизация сўзининг ўзгача номи
  - б) мустақил нақш тузиш
  - в) намоён нақшнинг ўзгача номи
  - г) ранглар қарама-қаршилиги

**Яқуний назорат.**  
**Ёзма иш вариант намуналари.**

**1-Вариант.**

1. «Наққошлик» санъати тарихи ва унинг ривожланиши.
2. Содда нақш композициясини чизинг.

**2-Вариант.**

1. Халқ амалий санъатида «Наққошлик»нинг тутган ёрни.
2. Ёрл ичида нақш композициясини тузиш.

**3-Вариант.**

1. «Наққошлик» фанининг асосий мақсад ва вазифалари.
2. Квадрат ичида нақш композициясини тузиш.

**4-Вариант.**

1. «Наққошлик» санъати мактаблари.
2. Айлана ичида нақш композициясини тузиш.

**5-Вариант.**

1. «Наққошлик» фанида ишлатиладиган асосий вазифалар, уларни ишга тайёрлаш.
2. Симликсимон нақш композициясини тузиш.

**6-Вариант.**

1. Стилизация ва унинг ёзига хос томонлари.
2. Патнисгул ислими нақшини чизиш.

**7-Вариант.**

1. Нақш композициясини тузиш усуллари ва босқичлари.
2. Гирих нақш композициясини чизинг.

**8-Вариант.**

1. Ёр ва тарбия жараёнида «Наққошлик» фанининг тутган ёрни.
2. Гулли гирих нақш композициясини чизинг.

**9-Вариант.**

1. Симметрия ва ассиметрия, рапорт, ритм, силуэт, нисбат хақида маълумот беринг.
2. Содда нақш композициясини чизинг.

**10-Вариант.**

1. Нақш композициясини ранглаш технологиясини ва босқичлари.
2. Наво нақшини чизинг.



### 11-Вариант.

1. «Накқошлик» фанининг бошқа фанлар билан бевосита алоқаси.
2. Намоён нақшнинг чизинг.

### 12-Вариант.

1. Устоз-шогирд анъаналаримиз ҳақида маълумот беринг ва мисоллар келтиринг.
2. Нақш композициясини ранглаш босқичларини кўрсатиб беринг.

### 13-Вариант.

1. Нақш композициясини тузишда компьютернинг қайси график дастурларидан фойдаланиш мумкин?
2. Ушбу намуналар асосида нақш композициясини тузинг.

### 14-Вариант.

1. Нақш композициясини пардозлаш босқичлари.
2. Содда гирих нақшнинг чизинг.

### 15-Вариант.

1. Ашёларга бадиий ишлов бериш. Турли хажмли ёғоч буюмларни нақшлаш.
2. Гулли гирих нақш композициясини чизинг.

### 16-Вариант.

1. Биноларни ўзбек миллий услубида безаш.
2. Нақш композициясини чизинг ва уни пардозланг.

### 17-Вариант.

1. Маъмурий ва тураржой биноларини нақшлаш методлари.
2. Нақш композициясини босқичма-босқич чизиб кўрсатинг.

### 18-Вариант.

1. Интерьер ва экстерьерни бадиий лойихалаш, бунда компьютер технологиясидан фойдаланиш.
2. Қўш бандли ислимий нақш композициясини чизинг.

### 19-Вариант.

1. Накқошликда «Композиция» тушунчаси.
2. Содда нақш композицияси чизиш.

### 20-Вариант.

1. Накқош усталаримиз ҳақида маълумот беринг.
2. Қутича юзасига нақш композицияси чизинг.

### **21-Вариант.**

1. Республикамиздаги тарихий обидаларимиз ва замонавий қурилиш иншоотларимиз ҳақида маълумот беринг.
2. Йўл ичида нақш композицияси чизинг.

### **22-Вариант.**

1. Нақш турлари ва ўзига хослиги.
2. Кўпбурчак юзасига нақш композицияси чизиш.

### **23-Вариант.**

1. Халқ амалий санъатида «Накқошлик»нинг тутган ўрни.
2. Намоён нақшини чизинг.

### **24-Вариант.**

1. Нақш композициясини ранглашда қайси бўёқлардан фойдаланиш тавсия этилади?
2. Айлана ичида нақш композициясини чизинг.

### **25-Вариант.**

1. Ўзбек миллий наққошлик мактаблари, уларнинг ўзига хос хусусиятлари ва иш услублари.
2. Журнал столи юзасига нақш композицияси чизинг.

### **26-Вариант.**

1. Ашёларга бадий ишлов бериш. Турли ҳажмли ёғоч буюмларни нақшлаш.
2. Ушбу намуналар асосида нақш композициясини тузинг.

### **27-Вариант.**

1. Нақш композицияларини чизишда компьютер график дастурларидан фойдаланиш. Corel Draw 13 график дастури ҳақида тушунча.
2. Кўп қиррали курси ёки хонтахта юзасига нақш композицияси чизинг.

### **28-Вариант.**

1. Буюмни нақшлашгача бўлган жараёнлар ҳақида маълумот беринг.
2. Хонтахта юзасига нақш композицияси чизинг.

### **29-Вариант.**

1. Маҳаллий материаллар, уларнинг турлари ва ўзига хос хусусиятлари.
2. Хонанинг шифти учун нақш композицияси чизинг.

### **30-Вариант.**

1. Маъмурий турар жой бинолари ва тарихий обидаларимиз бадий безагининг таҳлили.
2. Хонанинг девор қисмига нақш композицияси тузинг.

## ЖОРИЙ БАҲОЛАШ САВОЛЛАРИ

### 1-жорий баҳолаш (амалий)

Оддий нақш элементларини чизиш. (гул, барг, банд, бофта, шкуфта, марғула ва бошқалар)

### 2-жорий баҳолаш (амалий)

Оддий нақш намуналарини чизиш. (1-10 гуллар)

### 3-жорий баҳолаш (амалий)

Оддий нақш намуналарини ранглаш ва пардозлаш (1-10 гуллар)

### 4-жорий баҳолаш (амалий)

Буюм юзасига нақш композицияси эскизини чизиш.

## ОРАЛИҚ БАҲОЛАШ САВОЛЛАРИ

### Оралик баҳолаш ( ёзма )

1. Рангшунослик ва бўёқлардан фойдаланиш технологиялари.
2. Ашёларга бадиий ишлов бериш. Совға буюмларини нақшлаш.

## АМАЛИЙ БАЖАРИЛАДИГАН ВАЗИФАЛАР

№	Ишлар мазмуни
1.	Ёрдамчи чизиклар асосида содда ўсимликсимон ва геометрик нақш элементларини чизиш.
2.	Ўсимлик ва хайвонот дунёсидан олинган турли шаклларни қайта ишлаш. (буталар, новдалар, шохлар, баргллар, гуллар, мевалар ва шу кабилар)
3.	Оддий нақш намуналарини тартиб рақами бўйича чизиш, бўяш ва унга пардоз бериш.
4.	Оддий нақш элементларидан фойдаланиб турли шаклдаги нақш композицияларини чизиш, ранглаш ва пардозлаш. (Йўл, квадрат, айлана, учбурчак ва бошқа шакл юзаларига)
5.	Наққош усталар ишларидан нусха кўчириш.
6.	Мураккаб шаклдаги гирих ёки гулли гирих нақшларини чизиш, ранглаш ва пардозлаш.
7.	Компьютер график дастурлари орқали нақш композициялари ҳосил қилиш ва уларни ранглаш. (Corel Draw Graphics Suite дастури ёрдамида гирих композицияси ҳосил қилиш ва ранглаш)
8.	Содда шаклдаги ҳажмли ёғоч буюмни нақшлаш. (носковок, кўза, турли шаклдаги қутичалар, курсилар ва ҳоказо)

## РЕФЕРАТ МАВЗУЛАРИ

(Наққошлик)

- 1.«Накқошлик» санъати тарихи ва унинг ахамияти.
- 2.Халқ амалий санъатида накқошликнинг тутган ўрни.
- 3.Накқошлик санъатини ўргатишда таълимнинг замонавий технологияларидан фойдаланиш
- 4.Ашёларга бадий ишлов бериш. Уй рўзгор буюмларини накшлаш методлари.
- 5.Накқошлик санъати мактаблари ва уларнинг намоёндалари.
- 6.Тошкент накқошлик мактаби.
- 7.Накқош уста Олимжон Қосимжонов ҳаёти ва ижоди
- 8.Хива накқошлик мактаби.
- 9.Накқош уста Ёқубжон Рауфов ҳаёти ва ижоди.
- 10.Накш композицияларини ҳосил қилиш ва уни ранглашда Corel Draw 13 Graphics Suite дастуридан фойдаланиш.
- 11.Бухоро накқошлик мактаби.
- 12.Накқош уста Жалил Ҳакимов ҳаёти ва ижоди.
- 13.«Накқошлик санъати»ни ўргатишда замонавий педагогик ва ахборот технологиялардан фойдаланиш
- 14.Бухоро меъморий обидаларидаги накқошлик намуналари
- 15.Рангшунослик ва унинг накқошликда тутган ўрни.
- 16.Самарқанд накқошлик мактаби
- 17.Накқош уста Тоир Тўхтаўжаев ҳаёти ва ижоди.
- 18.Накш тузиш усуллари, ўсимликсимон ва геометрик накшлар
- 19.Самарқанд меъморий обидаларидаги накқошлик намуналари.
- 20.Накқошликда стилизация тушунчаси.
- 21.Накқошлик санъатининг ривожланиши.
- 22.Накш тузишнинг геометрик асослари, гирих ва унинг турлари.

23. Наккошлик санъатида асбоб- ускуналар ва материаллардан фойдаланиш технологияси.
24. Накш композицияси ҳақида тушунча.
25. Ўзбек миллий халқ амалий санъатида устоз ва шогирд анъаналари.
26. Устоз ва шогирд анъаналари асосида наққошлик санъатининг ўргатилиши.
27. Интеръер ва экстеръерни бадий лойihalаш.
28. Маъмурий ва тураржой биноларини ўзбек миллий услубида нақшлаш методлари.
29. Тошкент меъморий обидаларидаги наққошлик намуналари.
30. Республикамиздаги тарихий обидаларимиз ва замонавий қурилиш иншоотларимиз ҳақида маълумот беринг.

## ЎЗБЕК ХАЛҚ АМАЛИЙ САНЪАТИДА ИШЛАТИЛАДИГАН ҚИСҚАЧА АТАМАЛАРНИНГ ИЗОҲЛИ ЛУҒАТИ

**Акварель** – (лотинча)- сувда эрийдиган ва осонгина ювиладиган елимли бўёқ.

**Ахта** – нусха кўчириш учун ишлатилувчи, нақш йўллари тешилган шаффоф коғоз. Хоразм усталари ахтани улги деб атайдилар.

**Архитектура** – (лотинча)- меъморчилик санъати, инсон ижодий фаолиятининг қурилиш билан боғлиқ бўлган алоҳида тури.

**Ассиметрия** – номутаносиблик.

**Арк-хон турадиган жой, хон саройи.**

**Ганч** – алебастрнинг бир тури, гипс ва тупроқдан иборат тошсимон жинсни ўтда киздириш йўли билан ҳосил қилинадиган бинокорлик материали.

**Гармония** – ранглар уйғунлиги ва мутаносиблиги.

**Гирих** – (форсча чигал, тугун) геометрик шакллардан тузилган хандасий нақш.

**Гуашь** – елимли бўёқ тури, сувда эрийди, устидан бошқа бўёқни суриш мумкин.

**Интерьер** – (французча)- бино ёки хонанинг ички қисми.

**Ислими** -- Ўсимликсимон нақш. Бу нақш танобли, бандли, баргли, куртакли буталардан иборат. Улар бир-бири билан чирмашиб кетади.

**Композиция** – (лотинча «compositio» - тузилиш, қурилиш) бадий асардаги образлар ва бадий воситаларнинг муайян гоявий мақсад асосида жойлашиши ва уларнинг мувофиқлиги.

**Контраст** - ранглар қарама-қаршилиги.

**Колорит** – ранг туси.

**Морпеч** – (мор-илон, печ-ўралиш)– илон изи шаклидан иборат хошия нақш.

**Орнамент** -- (лотинча «ornament» безак деган маънони билдиради.) Бино ёки бирор нарсага ишланган нақш. Орнаментлар геометрик, ўсимликсимон, рамзий ва бошқа нақш турлардан ташкил топиши мумкин.

**Пештоқ** -- ката эшиқлар, дарвозаларнинг тепаси ва икки ёни. Ана шу ерларга нақш ишланади.

**Пойкор** – оксокол ёрдамчиси. Бухорода зардўзлар уюшмасининг бошлиғи. У ёш усталардан сайланиб, унга маълум маош ажратилган эмас эди.

**Гумбаз**- кубба шаклидаги том.

**Дахма** - қабр устига ўрнатилган ёдгорлик, саҳана, мақбара.

**Анор** - анор шаклида тасвирланган нақшнинг номи.

**Аноргул** - анор ва анор гули кўринишидаги ислимий нақш.

**Атиргул** – атиргул кўринишидаги ислимий нақш.

**Бағал** - меъморликда деворнинг равок устидаги қўш учбурчак шаклли қисми.

Унинг юзаси аксарият геометрик, ўсимликсимон ва рамзий нақшлар билан безатилади (М.:Бухородаги Девонбеги мадрасасининг икки бағал юзасига ислими нақш фониди Хумо куши тасвирланган).

**Байт** - Араб имлосида бадий килиб ёзилган шеърин нақш.

**Берун** – ховлини ташқари қисми.

**Бодом гули** – бодом шакли кўринишидан ҳосил бўлган соддалаштирилган нақш.

**Болохона** – ховлини иккинчи қаватидаги хона. Кўп ҳолларда меҳмонхона вазифасини бажаради.

**Бошша** – ёғоч устуннинг тепасидаги безакли қисм (капитель) Бухорода уни яққа мадохил, қўш мадохил деб аташади.

**Бинафша** -- гул нақшнинг бир тури.

**Бутоқ** – наққошликда кенг қўлланиладиган шохча.

**Болор** – тўсин.

**Вассол** – таъмирловчи уста.

**Васса** -- болор – тўсинлар устидан териладиган ярим ёй ёғоч гўлачалар.

**Гулдон** – гул солинадиган бадий идиш. Кўпинча наққошлар гул солинган гулдонларни бадий килиб тасвирлайдилар. Гулдонларни косагул, машрафагул ва бошқа турлари мавжуд.

**Гулбута** – гуллаган ўсимлик ва гулларнинг тасвири.

**Гул чинни** – чиннигул тасвирланган нақш.

**Ганчхок** – ганч, қум ва тоза тупрокни тенг миқдорда эламасдан сув билан аралаштириб қуюқ ҳолатга келтирилган қоришма.

**Гули савсар** – содалаштирилган гул тасвири.

**Гули шашбарг** – олти япрокли гулдан ташкил топган ўсимликсимон нақш. Наққошлиқда ва зардўзликда қўп ишлатилади.

**Дарун** – ховлини ичкари қисми.

**Даҳана** – меъморликда девор ёки пештоқ пилпоёси юзасида ажратилган тўғри тўртбурчак ҳамда равокли шакл бўлиб, пештоқда даҳаналар устма-уст ўрнашади.

**Даврипоя** – тоқчанинг юқори қисмидаги ярим халқачалардан иборат доирасимон меҳроб.

**Дандона** – суфа, айвон ва хоналарнинг чека қисмида энига қатор ғиштдан терилган хошия.

**Дарича** – кичик эшик.

**Долон** – усти ёпик йўлак.

**Дўппи** – кичик хавзак.

**Забаррав** – хона деворига мустаҳкамлик берувчи ва болор-тўсинни қўтарувчи тўртқирра ёғоч.

**Занжира** – икки томонга ривожланиб боровчи геометрик нақш.

**Занжиран мадохилча** – мадохил шаклида тузилган энсиз ислимий занжира нақш.

**Занжиран рафтор** – занжира нақш композициясининг бир тури.

**Замин** – ўймақорлик ва наққошлиқда нақш безагининг таги (фони).

**Заминсиз ўйма** – ўйилаётган нақшнинг фони (замини) бўлмайди.

**Заминли ўйма** – ўймақорликни кирма пардоз, чока пардоз, пах пардоз, лўла пардоз ва табақа пардозлари киради.

**Заминқор пардоз** – туширилган нақш гули пардозсиз қолдирилиб замин бир оз чуқурлаштирилади.

**Зех** – тоқчабанди атрофларини хошияловчи энсиз нақш.



**Зирк гули** – ислимий накш бўлаги. япрокгул. Осойишталик ва умрбокийлик рамзи.

**Иморат** – тураржой мажмуаси.

**Ислимий як рафтор** – якка холдаги новда шакли.

**Ислими меҳроб** – ўсимликсимон накшлар билан тўлдирилган меҳроб.

**Ислими муғча** – таноб ва куртаклар билан чирмашиб кетган ўсимликсимон накш.

**Ислими мажнун барг-мажнунтол** новдаларидан ҳосил қилинган ўсимликсимон накш.

**Изора** – хона деворининг пастги безак қисми (панель).

**Проқи** – муқарнас тури бўлиб, равокчаларнинг ўзаро кесиши натижасида ҳосил қилинади.

**Ислими паргори** – циркуль ёрдамида ҳосил қилинадиган ислими накш.

**Ислими ду рафтор** – икки йўналишли рута – хошия накш. Ислими дурафтор барг, куртак, гул ва бошқа унсурлардан ташкил топган бўлиб, бир-бирига узлуксиз улашиб кетадиган ислимий накшларни такрорланишидан ҳосил бўлади.

**Изора- деворнинг тоқча билан саҳ на орасидаги пастки қисми шу қисмга ишланган безак.**

**Кошин- деворлар сиртини қоплаш учун ишлатиладиган сиркор** безак материал тури.

**Қундал- бўртма** безак тури.

**Фактура** – материалнинг табиий жилоси ва бошқа хусусиятлари.

**Қандакорлик** – мисга гул ўйиш санъати

**Қаабан** – гул – арабча идиш, форсча гул сўзларидан келиб чиққан гулдон.

**Қинтоба** – хона деворини марказий даҳанаси устидаги тўртбурчак намоённи ўсимликсимон накшлари ўртасидаги ёзувли кичик намоён.

**Қундал** – бўртма қизил кесак устидан бўёқ ваз ар ҳал бериб ишлаш техникаси.

**Замин зарҳалга, асосий бўртма накш унсурлари турли-туман рангларга бўялади ёки аксинча, бўртма накш зарҳалга, замин эса турли рангларга бўялади.**

**Кунгура** – қалъа деворлари тепасидаги тишга ўхшатиб ишланган меъморий безак.

**Лаъли** – марказий намоён остидаги тўртбурчак шакли нақшин композиция.

**Лола** – лолани эслатувчи ислимий нақш.

**Мавж** – тўлқинсимон нақш.

**Мадохил** – мураккаб шакли нақшин композиция.

**Мадон** – қатта хонани бир томонида таҳорат учун қурилган туйнуксиз хона.

**Мадони** ишқамба – айнан Бухоро тураржой меъморлиги учун характерли бўлган ховли бурчаги эгрилигини тўғрилаш эвазига икки синч орасида ҳосил бўлган қийшиқ хона. Бу хонанинг даричалари баъзан меҳмонхонанинг ичкарасига қарайди.

**Мажнунтол** – мажнунтол дарахти шаклидаги соддалаштирилган нақш.

**Манзар** – ховлини иккинчи қаватида, нимайвонлар бурчагида ҳўл ва қурук мева сақланадиган кичик хона.

**Меҳроб** – меҳроб тасвирини берувчи нақш.

**Мох** – ой ёки ярим ой шаклидаги нақш.

**Мино** – бир синчли уйларнинг деворларида ганч тахтақлар ёрдамида ҳосил қилинган равоқ.

**Мусаввада** – лойиҳанинг қораламаси, хомаки нусхаси.

**Муқарнас** – ҳажмли нақш беаги (сталактит).

**Муғжа** – гулнинг очилмаган шаклидаги нақш.

**Нимайвон** – ҳовлининг биринчи қаватидаги ярим айвон.

**Ойгул** – ой ва гул шаклидаги ислимий нақш бўлаги.

**Ойнаванд ўйма** – кўзгуни устида бажарилган ганч ўймақорлиги.

**Панжара занжира** – панжарани четига мослаб туширилган занжира нақш.

**Панжара** – биноларнинг эшик, дарча, туйнук ва бошқа жойларида безак сифатида ишлатилади.

**Паргор** – циркуль.

**Пардоз** – охириги ишлов бериш, пардозлаш, жилолаш. Пардознинг Бухорода пах пардоз, лўла пардоз, табака пардоз, чока пардоз каби турлари мавжуд.

**Пахтагул** – пахта чаноғи асосида тузилган ислимий нақш тури.

**Пойи устун** – устуннинг тағи, асоси.

**Раппорт** – нақш таксими бўлиб, нақшнинг маълум бир шаклда такрорланувчи қисмидир.

**Рафтор** – бир ёки икки томонга тўлқинсимон ўсган новдасимон нақш. Тасвирланган новда сонига караб, якрафтор, дурафтор, серафтор каби турлари мавжуд.

**Раҳрав** – кўчадан ичкари ховлига алоҳида кириш йўлағи. У аксарият қийшиқ шаклда бўлади.

**Ритм** – нақш композициясида унсурларнинг маълум масофада бир текисда такрорланиб келиши. У нақшдаги ҳаракатнинг узлуксизлиги ва гўзал кўринишини таъминлайди.

**Рута** – икки томонга ривожланиб боровчи хошия нақш.

**Симметрия** – грекча сўз бўлиб, ўлчовларнинг бир-бирига мос келиши ва мутаносиблик, тенглик маъносини билдиради.

**Стилизация** -- нарсанинг расми, ранги ва шаклини декоратив тарзда умумлаштириш.

**Савсаргул** – савсар гул кўринишини эслатувчи соддалаштирилган нақш.

**Сяллот** – стандарт пишиқ гишт.

**Усули** – табиатдаги гул, новда, барг, қуш, ҳайвон ва бошқаларни наққош томонидан соддалаштириб қайта ишлаб тасвирлаш.

**Синч** – хона пойдеворининг ёғоч асоси.

**Сомоншувок** – майда қирқилган сомон аралаштирилиб деворга сурқалган лой.

**Таноб** – мураккаб нақшлар мужассамотининг асосини ташкил этувчи ва нақшга шакл берувчи чизик.

**Турунж** – доира шаклидаги нақш.

**Таксим** – наққошлиқда нақшнинг маълум бир шаклда такрорланувчи қисми.

**Токча** – хона деворларига махсус ўйиб ишланган жой.

**Токчабанди** – тоқларни ганч тахтақлар ёрдамида уй-рўзғор буюмларини жойлаштиришга мўлжаллаб тоқчаларга гўзал қилиб ажратиш санъати.

**Тарх** - лойиха, режа. Меъморликда бино, иншоот, боғ ва бошқаларнинг режаси.

**Тарғил** – наққошликда гул ва барглarning ўзида ҳосил бўладиган сояларни ҳар хил рангли чизиклар ёрдамида пардозлаш.

**Тавқ** – турунжнинг қуйи қисмида жойлашган нақш бўлаги.

**Тахмин** – нақш композицияси бир қисмини чизиб, устига қошин қопланадиган тахта.

**Таахона** – аксарият Бухоро ховлиларини суфалари остида қурилган ертўла.

**Тошнав** – ховлида тепаси тўрт-олти қиррали мрамар тош билан беркитилган сув сингадиган чуқурлик. Тошнав ховлидан ташқари аксарият дахлиз ва мадонларда ҳам учрайди.

**Тобадони** – панжарасимон нақш.

**Турунж** – зирк бутаси шаклида ифодаланган гул.

**Устозода** – ота-бобосини хунарини чуқур эгаллаган уста.

**Устунгўша** – хона бурчагида синч билан забарравни боғловчи ёғоч.

**Хобанда** – хона бурчагида синчдан забарравга қараб диагоналига ётқизилган ёғоч.

**Хованда** – ганч ўймақорлигида гул ўйишга мўлжаллаб тайёрланган қоришма.

**Хоқа** – нақшни тушириш учун қўлланиладиган қора ёғоч қуқуни.

**Часпак** – қирқма ганч ўймақорлигининг бир тури.

**Чордара** – эшиклари шимолга ва жанубга қаратилган меҳмонхона. Уни шимол эшиклари очилганда ва жанубийлари беркитилганда ёзги хона, тесқарисига эса қишги хона вазифасини бажаради.

**Шарафа** – муқарнас шаклидаги қарниз, ҳажмли ўйма. Шарафа тузилишига қараб катакли, қўпқиррали, призма, аралаш ва бошқа шаклдаги турлари бор. Унинг Бухорода «тунук», «тесқакнок», «имом қози хон» каби турлари мавжуд.

**Шоҳ барг** – ислими нақш бўлақларидан барглари ичида энг қаттаси.

**Шоҳнишин** – меҳмонхона дахлизи устида, меҳмонхона ички деворларида алоҳида ҳурматли меҳмонлар учун ажратилган қичик хона.

**Шабқа** – тешиб, ўйма ишлов бериш.

**Шабга** – ховлини иккинчи қаватидаги чорак айвон.

**Шкифт** – новда танобларини боғловчи ўсимликсимон нақш кўриниши.

**Эпиграфика** – унвонли ёзув, наққошлар авлиёлар шарафига битилган ҳамду саноларни араб ёзувида, нақшга ўхшатиб тасвирлаган безак тури.

**Қалампир** – калампир кўринишини эслатувчи нақш. Ёмон кўзлардан саклаш рамзи.

**Қубба** – гумбазсимон қабарик сирт.

**Қизил кесак** – рангли ганч ўймакорлигида бўёк сифатида тупрокни бир туридан майдалаб ишлатиш.

**Қалама** – деворга мустаҳкамлик берувчи ёғоч.

**Қўш бодом** – икки бодом кўринишидаги барг.

**Ховузак** – хоналар шифтидаги мукарнасли чуқурча.

**Ҳал** – меъморий унсурларга ва нақшларга жуда юпка қилиб олтин суви юритиш.

## Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Каримов И. А. «Ўзбекистоннинг сиёсий – ижтимоий ва иқтисодий истикболининг асосий тамойиллари»; --Т.; «Ўзбекистон». 1995
2. Халқ бадийи хунармандчилиги ва Амалий санъатини янада ривожлантиришни давлат йўли билан кўллаб-қувватлаш чоратadbирлар тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони. - Т.; «Тошкент окшоми» рўзномаси, 2 апрель, 1997, 38 – сон.
3. Ремпель Л.И. Панджара. -- Т.; Государственное издательство художественной литературы. 1957
4. Захидов П.Ш. Ферганская роспись. – Т.; Гос. изд. худ. лит. Узбекистана. 1960
5. Ремпель Л.И. Архитектурный орнамент Узбекистана. -- Т: Государственный изд, худ. литературы. 1961
6. Пугаченкова Г.А. Халқиян. (Шимолий Бактрия бадийи санъати муаммосига доир) -- Т.; Ўзбекистон «Фан» нашриёти. 1966
7. Ахроров И. Ремпель Л.И. Резной штук Афраснаба. -- Т.; Издательство литературы и искусства им. Гафура Гуляма. 1971
8. Фахретдинова Д.А. Декоративно-прикладное искусство Узбекистана. - Т.; изд. литературы и искусства им. Гафура Гуляма.
9. Пугаченкова Г.А. Зодчество Центральной Азии. XV век -- Т.; Изд. литературы и искусства им. Гафура Гуляма. 1976
10. Лютфия Айни. Искусства Средней Азии эпохи Авиценны. Душанбе. Издательство «Ирфон», 1980
11. Пугаченкова Г.А. Ремпель Л.И. Очерки искусства Средней Азии. -- Москва. «Искусство» 1982
12. Қосимов Қ.Қ. Накқошлик. -- Т.; «Ўқитувчи» 1982
13. Абдуллаев Н. Санъат тарихи. 1-т-Т.; «Ўқитувчи» 1986.
14. Мирзаахмедов М. Материалларга бадийи ишлов бериш. -- Т.; «Ўқитувчи» 1986.
15. Азимов И. Ўзбекистон нақшу нигорлари. – Т.; Ғ. Ғулом номидаги «Адабиёт ва санъат» нашриёти, 1987
16. Қосимов Қ.Қ. Накқошлик -- Т.; «Ўқитувчи» 1990
17. Манақова В.Н. Ўзбек хонадонининг бадийи безаш маданияти. - Т.; Ғ. Ғулом номидаги «Адабиёт ва санъат» нашриёти, 1989
18. Булатов С.С. Ўзбек халқ амалий безаш санъати. -- Т.; «Мехнат», 1991
19. Булатов С.С. Ашурова М.О. Амалий санъат кискача луғати. – Т.; Қомуслар бош тахририяти. 1992
20. Абдуллаев Н. Санъат тарихи. 2-т-Т.; «Санъат» 2001.
21. Боситхонов З. Хандасий нақш (гирих)ларнинг ечимлари. -Т.: «Очик Жамият Институти Кўмак Жамгармасининг Ўзбек Ваколатхонаси», 2002
22. Ғуломов К. Ашёларга бадийи ишлов бериш. -Т.: «Билим», 2004

## МУНДАРИЖА

Мукаддима.....	3
I боб. Амалий безак санъати.....	6
II боб. Ўзбек миллий халқ амалий санъатида устоз ва шогирд анъаналари.....	17
III боб. Наққошлик технологияси, асбоб- ускуналар, материаллар ва улардан фойдаланиш ҳақида маълумот. устахоналарда техника хавфсизлиги, ёнғиндан сақланиш коидалари.....	26
IV боб. Наққошликда стилизация.....	30
V боб. Ислими нақш композицияларини тузиш.....	35
VI боб. Гирих нақш композициялари тузиш.....	43
VII боб. Бадий лойихалаш ҳақида маълумот.....	50
VIII боб. Интеръер ва екстеръерни бадий лойихалаш.....	55
Ўзбек миллий халқ Амалий санъатида ишлатиладиған атамаларнинг изохли лугати.....	69
Адабиётлар.....	74

**Комилжон ҒУЛОМОВ**

**АМАЛҲИ САНЪАТ**

**Мухаррир Э. Бозоров**

Босишга рухсат этилди 26.10.07. Қоғоз бичими 60x84 <sup>1</sup>/<sub>8</sub>  
Ҳисоб-нашр табоғи 5,75. Адади 100.  
Буюртма рақами № 104.

«IQTISOD-MOLIYA» нашриётида тайёрланди  
100084, Тошкент ш., Кичик халка йўли кўчаси, 7-уй.

Низомий номидаги ТДПУ босмахонасида чоп этилди.  
Тошкент ш. Юсуф Хос Ҳожиб кўчаси, 103-уй